

Interviewee: Zuzana Slobodníková
Interviewer: Blanka Dvorská
Place: Bratislava, Mesačná ul. č. 13
Date: marec, apríl 2006

Kazeta číslo 1, strana „A“:

A: Ako sa volali Vaši starý rodičia?

B: Tak starý rodičia, pokiaľ oné ... rodičia ...

A: Mamini alebo otcovi?

B: Otcovi. Tak to boli Friedmannovci.

A: Friedmannovci?

B: Friedmann. Áno. Je to aj. Viete ja to mám. (pani Dvorská mi priniesla podklady ako rodne listy, sobášne listy a podobne, s ktorých sme potrebné údaje dopĺňali).

A: Takže Friedmannovi. Babka sa volala ako? Friedmannová krstným menom?

B: Aj, aj oné mám. ...

- pozn. aut.: stará matka sa volala Hilda a bola domáca

A: Ani na meno starého otca sa nepamätáte?

B: Starý otec bol Aron.

A: Áron. V poriadku. A mamini rodičia sa volali ako?

B: A mamini sa volali, oni boli Weil.

A: W E I L sa to písalo?

B: Weil. Boli z Poľska.

A: Neviete z ktorej oblasti Poľska?

B: Ale hej. To je celkom blízka obec Jaslo. Jaslo to je taká, jak... medzihraničná a one. Ale boli, boli to ako Poľsko je to.

A: S tadiaľ bola aj matka pána Weisera.

B: To je dosť možné. Tak moja matka a ona bola, tak ona, to boli Weilovci a matka mala ešte aj starú matku, ktorá zomrela v tridsiatom... v tisícdeväťstotridsiatomšiestom roku ako stopäťročná.

A: Stopäťročná.

B: Stopäťročná žena, ktorá oné, vždycky, mi sme o nej veľa počúvali. Ona viedla jedno hospodárstvo. Ale viedla ho pred...ona hovorila, že preto ho vedie, preto dokáže to, že lebo ona sa vydala niekedy pätnásť, šestnásťročná, ale jej manžel zomrel, keď ona mala tridsať rokov a tým, že manžel ju netrápil tak ona ...

A: Preto tak dlho žila.

B: Tak takto. Tak preto žila tak dlho. O nej bola mmm písali o nej noviny v roku tisícdeväťstotridsiatomšiestom. To bola stará matka. Ale napríklad o nej neviem, meno jej. Eee totiž, tá časť Poľska, tým, že sme boli rozdelení eee keď vznikla prvá republika, tak otec podpísal zmenky nejakému, nejakým dvom kamarátom, ktorí odišli a on skrachoval. Oni mali spolu nejaké obchodné, obchodné styky ...oné, benzín a ako sa volá to, tie látky oné...na... no tak také ako benzín. Na kúrenie.

A: Koks?

B: No nie koks, ale vtedy to bolo...tak ako benzín...

A: No jednoducho niečo na kúrenie.

B: No, na kúrenie. A potom oné, tieto to skrachovali. Takže, tí súrodenci odo mňa starší mali už problémy, myslím už už v tom, začali žiť. Ale ja som s tým začala žiť. Viete? Takže vždy, tie styky ešte boli ako takto. Ešte boli tie styky ako dobré to museli byť, preto, lebo aj otec aj otcovi príbuzní aj mamine príbuzní občas sa stretávali na hraniciach Česko...slo Československo – Poľských. A to v Mušine eee lebo, tá jedna sestra mamina bývala na hraniciach tu v Mušine. Mušín to je hranice, to je ako sa volá tá dedina? Už mesto... a už mali aj, bolo to kúpeľné mesto.

A: V Poľsku?

B: V Poľsku. To bola v Poľsku, ale boli to hranice eee...

A: Československo – poľské.

B: Áno. Oné... Hornád je na poľskej hranci?

A: Áno.

B: Tak hranica ich delila. Viete? A jedni oni boli v Poľsku a jedni...

A: A oni boli tí druhí na Slovensku.

B: Áno. Tak stará mama takto. Teda tá prababička tá.

A: Vaša. Áno.

B: A tá mala viac detí.

A: Áno.

B: Tie deti, to len tiež zase, len tak, že kde som ja o nich počula.

A: Ale Vaša stará mama ona bola ortodoxná? Oni boli? Vaša rodina bola ortodoxná?

B: Či boli až ortodoxná? Ale boli židia to viem. Aj modlili sa riadne. Teda, že čo ako to viem, lebo mi sme sa učili v škole som každú sobotu, ale to ešte ako z ľudovej školy viete, som predmodlila sa. Ono nie v kostole, ale v takej miestnosti.

A: V modlitebni.

B: V modlitebni.

A: Vy ste chodili do chederu?

B: Nie. Ja som chodila, to boli vtedy takéto, bola aj ortodoxná škola, bola aj evan... neologická škola.

A: Neologická, áno.

B: U ortodoxných škôl. Môj otec bol nábožný človek. Eee možno povedať, že určitý typ... ale ja som ani nežiadala od neho, ale ja som s ním aj držala. To ... dokonca, skoro každú oné...až do ovádzania do holokaustu, začiatkom. Ja som len kvôli tomu, aby bol otec spokojný, tak nikdy som mu neurobila, v jeho očiach som nikdy neurobila čo sa týka veľa vecí. Ešte sa dneska pamätám, keď som sa oné v sobotu ráno ako išli sme žiaci, chodili sme do neologickej školy, že (Spievala pieseň v jidisch 538) také veci. X vecí si z tohoto pamätám a nemohla by som potom, to je to u mňa, že neviem na to zabudnúť ani nechcem zabudnúť, ale ani nejdem z toho robiť nejakú...Viete? so mnou je to takto, že kolegyňa, kolegyňa mi, alebo kolegovia mi hovoria: „O tebe jedinej sme vždy vedeli, že si židovka.“ Hovorím: „Tak áno.“ „Lebo keď sa len predstavila nám, tak si povedala – oznamujem Vám, alebo uvedomujem Vás, že ja som pôvodom židovka. Ja sa toho nezbavím a hovorím to Vám len preto, lebo ak začnete niečo proti ním, tak môžete sa so mnou dostať vždycky do bitky. A nemám. Nemám to v onom v pláne v pláne to nemám, ale...

A: Áno.

B: Pretože ja kvôli tomu, že nikto niekomu sa nebude páčiť, že ja som židovka...tak oné, to môže si zliznúť. Viete? Tak taká som odporná. Takéto všelijaké oné. Ale dobre. Ideme. Mamička, potom bol starý otec...

A: Tak k starým rodičom.

B: K starým rodičom. Práve chcem. Starú mamu som ja vôbec nepoznala.

A: Teraz ktorú stranu ale myslíte? Mamičkinu?

B: Maminu. Ešte som stále u nej. Lebo som bola u prababičky. Tak oné. oni mali nejaký, oné reštauráciu a takéto. To boli Weilovci. Tak tam boli toľko, ta ako bol starý otec, stará mama... potom jedna dcéra,, druhá dcéra bola v Mušine, to je tá eee bože, ten spevák poľský...v Krinica. A Mušina, to bola taká vedľajšia ded...mestečko pri Krinici a nakoniec už v tridsiatiošiestom roku, dokonca tam boli také kúpele, ktoré spoprednili Krinicu, takže to. Tam bola tá jedna teta moja. Tá jedna teta... neviem ale či Vám treba aj toto.

A: Len povedzte koľko mala mama súrodencov povedzte.

B: Jaj takto? Súrodencov? Súrodencov bola jedna ...dve ...a syn ...troch.

A: Dve sestry a jedného brata mala.

B: Áno.

A: Váš otecko mal koľkých súrodencov?

B: No tak môj otec. To už bola iná. To už poznám. To už poviem všetko. Takže títo boli ... tak títo boli a tí mali ešte deti, ktoré už robili tam v úradoch v Mušine, lebo to bola taká silná ako sa dá porovnať povedzme, no nie Trnava, ale niektorá z tých... nemyslím Bratislava a ešte niektoré mesto. Tak to bolo v tom Poľsku.

A: Také pridružené?

B: Nie pridružené, ale tak vedľa seba. A tak spolu. Ja som tam bola raz v živote.

A: No a tí oteckovi?

B: Teraz oteckovi. Tak to boli Friedmannovci. Friedmannovci boli dlhšie, dávnejšie žijúci tam v Stropkove.

A: Oni boli pôvodom zo Stropkova, alebo ...?

B: Oni boli asi, tak to je ťažko povedať ten pôvod. Možno, že tam niekde. Ja už tiež...tá pamäť nie je, ale tam v podkladoch budem to možno niekde mať(pani Dvorská spisovala svoje memoáre, má ich cca na 9 strán). Lebo tam začínam s onými, ale to už je tam aspoň desať, alebo dvadsať rokov, čo som to začala písať a prestala. Prestala som pretože, to prestala som byť vôbec zaujímavým členom alebo vôbec, alebo ja si to len myslím. Viete so mnou je to veľmi ťažko. To lebo, ja o sebe nemám bohvie aké názory a nemyslím si, že ja som...

A: Viete, to nie je dobré ale.

B: To nie je dobré, ale ... K tomu ma núkal život. Viete? Ja napríklad pôjdem s Vami rozprávať, alebo čo. Keď sa budem s Vami rozprávať, ja sa s Vami rozprávam teraz tak, ako s človekom , ktorý je mne blízky, viete? Lebo ináč by som s Vami vôbec nerozprávala. Ja už som sľúbila aj niekoľko krát, ale tomu, tomu. Alebo aj onému eee Mešťanovi som napríklad vtedy v sobotu, keď bola tá to Pamätná spomienka na storočné oné jestvovanie kostola v Prešove. Vtedy prvý krát som s ním ja hovorila normálne. Lebo pred tým som nehovorila s ním normálne, hoci sme boli v jednej onej a dokonca dosť som sa...ale pre mňa neboli eee boli ľudia, ktorí boli veľmi horliví. Viete vtedy. To by mi nevadilo. Nech sú. Ale nie bláznivo horliví. Rozumiete? Preto, že mne nebolo problém a to povie hockto, kto s kým ma pozná, že: „Ty si vždycky povedala, to čo si si aj myslela.“ Hovorím :„ No samozrejme.“ A pretože som povedala, to čo som si aj myslela, ale povedal som nie takto, že ja som ten najmúdrejší človek, tak preto to prijali. Áno? Lebo ja som nie. ja som mohla, mohla všeličo. To som len prišla domov s povstania, už vtedy... pred Banskou Bystricu už išla dvadsiatehopiateho marca, keď sme došli. Išli sme peši domov. A vždycky som išla s niekým, kto padol dobre do židovskej tejto náboženstva, alebo takto. To ako

keby to... ale nemohla by som povedať, že robím nejaký absolútne nemám žiadny rozdiel. A pred židmi, cigánmi absolútne.

A: Nemáte žiadne predsudky.

B: Absolútne! To ani u mňa nejestvuje. Viete? A nejestvovalo a nebude už dúfam ani jestvovať. To je niečo čo eee trochu sa to mojich synov. Niečo, ale nie je to to, čo ja by som bola chcela, aby to boli ľudia, ktorí sú ľudia. Ja neviem písať. Neviem písať. Viem písať, ale tak, ako keď starý človek už zle píše a nevie to čítať. A aj by som toto chcela. Ale to poďme ďalej. Ako náhle ... Mám takú prosbu, neberte ohľad na mňa dobre! Neberte. Ja sa neurazím a povedzte mi. Myslíte, tak ťažko Vám na to sa vžiť a myslieť, že hovoríte s deväťdesiat ročnou ženou, alebo človekom a čo to jak ja chápem. A preto všetko čo by nebolo oné dosť slušné, to všetko Vám prepáčim, ale nech je to otvorené. Takže kludne mi povedzte, zase ste preskočili ale ja som zvedavá na to... Dobre? Prosím Vás.

A: Dobre. Budeme to tak robiť.

B: Nebud'te, ako by som to...ľútostivá. Dobre?

A: Ideme sa vrátiť zase k tým starým rodičom.

B: Áno k starým rodičom.

A: Čím sa oni živili?

B: Živili. Čím živili. To mali oni v Stropkove obchodík s ...to boli mali oné...to bolo takto ale. Moji starí rodičia boli veľmi ... Oni museli mať dákych bohatých rodinu, ale o to nejde. Ale starý otec, vlastne starý otec a jeho otec bol napríklad bol oným pomocníkom župana.

A: Tajomníkom?

B: Nie. tajomníkom, ale ten župan ho bral vždycky.

A: Asistentom? Také niečo?

B: Asi... Lebo to boli nábožní, nábožní tak teda ako nábožní židia.

A: Vy si ešte pamätáte na toho otca...?

B: Na starého otca? Starý ten už bola ako ved... obchodník. O mal v Stropkove taký obchod s textilným tovarom a patrilo teraz, patrilo k tomu, tam bolo veľa židov, veľa týchto veľa cigánov. A ináč boli to veľmi slušní. Tam som ja som tam žila každý rok, každé prázdniny, pretože mama ma nechcela. A to je fakt. Tak stará mama prišla pre mňa na oné, na fiakry so Stropkova do Prešova. To bolo asi takých deväťdesiat kilometrov. Tak nejako. A zobrali ma a celé leto som žila v onom v Stropkove spolu s touto...tá angličtinárka, ktorá je ... že ona prečo tam bola, ta to neviem, ale sme sa poznali a potom sme sa až po ...päťdesiatich rokoch znovu stretli v Prešove. Takže to bola taká. Ale to ...

A: Vravíte, že boli veriáci. Nosil Váš starý otec paesy?

B: Veľmi, veľmi, veľmi. Áno. Samozrejme.

A: Pokrývku hlavy mal vždycky?

B: Všetko. Oné...to bolo u nás samozrejme.

A: Ako chodil oblečený?

B: Chodil v tom onom...

A: Kaftane?

B: Aj aj v kaftane. Áno.

A: A mal aj oblek, alebo len kaftan nosieval? Aj v obchode chodil v tom kaftane?

B: Tak tam to bolo ... no v Stropkove, nato som to ešte nikdy ne...boli oni nábožní, ja s nimi som musela byť taká istá. O to náboženstvo sa udržalo. Oni všetci

Friedmannovci, Friedmannových boli tam viacej. Ale tá veľká, jedna rodina Friedmannových, to bola tá čo ... boli u toho ...ako sa volal. Takto, že ako žida si zobral. On nepracoval u toho, neviem ako sa volal ten župan. Ale ...

A: Poradcu?

B: Áno. Ich to takto to oni robili voľakedy.

A: Takže on bol vlastne poradca župana. (reč je o pradedovi z otcovej strany)

B: Áno, že tento Friedmann on mal, keď ja som prišla do onom tak od kresťanov, židov, cigánov som bola jako to „Jožkova dzifka, Jožkovo dzfče“ to ako. To som bola niekto. Nie že by som. Keď to tak poviem. No tak. A ja som tam bola tak.

A: A stará mama ona nosila parochňu?

B: Stará mama oni väčšinou chodili so šatkou na hlave. Tie staré mamy. Ale to už ich napríklad nevesty, to už mali parochňu. To už mali. To už chodili.

A: Oni mali košér domácnosť.

B: Tak samozrejme. Čo to bolo kóšer. Až, až kóšer. U nás sa chodilo, u nás sa chodilo, šak čo ješť ledva mali sme čo, ale keď prišla napríklad sa dalo na trhu kúpiť veľkú kačicu, kačička, alebo kura alebo čo, tak to akonáhle len bodka bola na, na črevách, tak sa išlo k rabínovi aby povedal, či je to košér alebo nie. Na to bola veľmi prísna eee oná.

A: Dodržiavanie.

B: Ako to dodržať. Viete ono to je, nie to je zase odbočenie.

A: Ale povedzte keď sa to týka toho náboženstva. Povedzte.

B: No toho náboženstva. No toho. Oné, to bolo takto, že keď budem objektívna – áno? To je takto, že nábožné, nikdy aspoň podľa môjho názoru, ale už aj vtedy bolo, lebo tak som sa to učila už potom, keď som prišla k tomu rozumu. Nie detskému, ale dievčenskému. Nie tak, to bolo takto, že košér bolo všetko. Osobitný oné...osobitné riady, to boli koš...mliečne a potom boli na mäso, mäsové – ináč neviem ako by to bolo volané. A napríklad veľkonočné boli úplne iné. To sa vôbec nepoužívalo v onom. Urobili sa také...a ako náhle prišla Veľká noc, lebo to bolo tak extra tieto sviatky, tak to u židov bolo, tak ako náhle prišla tá... okrem toho, že sa robil úplne, ale do bodky, do prášku viete, čisto, aby tam nebolo z chleby zbytočne nič – áno. Tak ešte potom sa napríklad na prvý deň, nie prvý deň, ale áno prvý deň tej veľkej noci, teda nie už sviatku, ale ten ten prvý deň, ešte keď do jedenástej sa ešte dalo ješť oné chleba alebo čo a potom už koniec. Áno? Ale vtedy tak ešte to domáci chodil ako že ide vy, vypáliť aj prach chlebový – áno. A to keď som videla, to bolo také, to viete. To boli také veci, ktoré ma nútili potom, že niečo tu nesedí. Viete? Lebo ja som to brala tak vážne. A len ja. V celej mojej veľkej rodine. Ale oné, to chcem. Takže to, keď viete tieto veci, keď sa robili, tak ako som povedala. Ale u nás bolo to ešte aj také, že môj otec on nejedol, ale u nás sa vôbec nejedli macesy u nás do polievky. Ani sa nenamočili. Pretože aj keď to piekli, väčšinou to piekli tie macesy sami, no tak, ale tak....až len posledný deň mohli dať macesy do polievky. Viete také všelijaké, všelijaké takéto eee výkyvy z toho, z toho veľkého nábožného, tak to , to potom. Ja ináč som bola matematik. Tak trochu ináč som toto oné. a tam, tam sa začala moja pochybnosť. V tom, tom ortodoxné, kóšer. A okrem toho mi sme v každej rodine sme mali rabína. V maminej rodine a z otcovej strany tiež. Šak z otcovej strany chodia ešte aj v Prešove do oného má tam tak, my sme nikdy tak do židovského cintorína obyčajne ženy nebrali nikdy. Tam je taká, neviem ako sa to volá, ale taká ... tam je pochovaný strýko, otcovej tety manžel.

A: V hrobke? V hrobke je pochovaný?

B: Áno. Tak neviem. Čo tak asi hrobky. Ja som to nevidela. Ale tak, oné, ale viem, že chodia tam a aj chodili, že to oné, hádzali tie požiadavky k bohu, čo mali. No tak

to je až takí nábožní. Oni bývali v Prešove bývali práve pri kostole. Pri tom, čo teraz... takže to boli až taký nábožní.

A: Vrátime sa ešte k tým starým rodičom. Spomeniete si aký mali dom? Koľko izieb?

B: Čo je? Koľko? Ale hej. Oni mali dom otec, potom otcov strýko, tak oni mali jeden spoločný dom v Stropkove. Ktorý bol v susedstve kláštora, oné týchto mužských týchto...

A: Mníchov?

B: Mníchov. Ale celkom takto rozdiel steny bol asi taký.

A: Asi dvadsať centimetrov. Pol metra.

B: No medzera tam bola. Ale ináč tam bol hneď aj kláštor. Nevieť ako je to teraz. Ale šak ja som Stropkove už strašne dávno nebola. Išla by som . no takže tam bol. A v tomto dome bývala rodina. Každí tam mal určitú časť. Tak býval tam strýko, teda otcov, dedov brat.

A: Dedov brat. Áno.

B: On tam mal byť a svoju rodinu. Potom bol dedo, ktorý žil. Tak mal dvoch synov, tak mal jeden, dva troch synov. Ale tak toto je tiež celá história. Ale tak najprv poviem. Tak boli títo. Dedo mali dve... Nemali veľké byty. Ale jeden, dva. Áno dve izby a kuchyňa. A to čo k tomu je.

A: Aj kúpeľňu mali vo vnútri?

B: Prosím?

A: Mali vnútri aj kúpeľňu?

B: Práve, že teraz som to. Tam kúpeľňa bola, len si nie som istá, či bola pri každom. Pre každú tú rodinu osobitne, ale kúpeľňa bola. To bola osobitná, taká miestnosť. Lete, lebo to tak ako to bolo stavané, tak toto išlo sa do bytu...

A: To bol taký dlhý dom?

B: Nie dlhý. To bol takto stavaný do štvorca.

A: Aha.

B: Lenže viacerí, tam viaceré rodiny bývali. Tak štyri rodiny bývali a okrem toho tam mali aj aj oné, na sódovú vodu, tam ju vyrábali. Ešte vtedy. A potom, potom sa rozdelili, že strýko, oné synovec, nie strýkov ...

A: Syn?

B: Nie syn. No tak áno. Strýkov syn, ktorý mal tiež takú onú, na sódu vyrábali, tak potom už bývali inde. Viete ja som veľmi dlho, každý rok bola u nich. Nie je mi to. Ale vedela by som ísť tam a ukázať všetko, kde keď ešte to jestvuje. Lebo strýko potom sa oženil, ten mal tiež jeden obchod, ale s textilom. No a mal aj, mali, mali oné dom a ...mal domček pri obchode a som chcela som sa smiať, lebo ma napadlo ako bol strýko dobre viete, veľmi ťažko je to, lebo ja nemám s kým o tomto hovoriť. A potom ma napadne, že strýko každé ráno prišiel, lebo ja som potom učila pri Stropkove, tak občas som zašla k nim. Ten mal taký oné, nie kabát, neviem ako sa to volá, viete taký lesklý a v tom chodil, lebo nábožný bol. Peniaze nosil v takej krabičke, modlil sa ráno a ruku mal na tej krabičke. Mne teraz toto po rokoch napadlo! A ja som sa rehnula, že jak sa on chodí, lebo on bol dosť bohatý. Že jako chodí on, bol bohatší a chcel aby mal tie peniaze tam.

A: Aby tie peniaze pod rukou cítil.

B: Viete? Až teraz. A nemám s kým, lebo už z nich nemám nikoho.

A: A tento strýko bol vlastne Vášho deda brat.

B: Môjho ... Tento strýko bol..ano, môjho ...tento strýko, čo chodil takto, bol brat môjho otca.

A: Otcov brat.

B: Lebo dedo, keď bol, tak už staršieho od neho nebolo a ten dedo mal...tak to bol...Hermín... Tak mal troch synov. Nie troch, ale piatich synov(*pozn. aut.: štyria synovia – Jozef, Herman, Natan, Ignác a Filip a jednu dcéru Mancí*), lebo jeden, ten žil potom priamo v Paríži. Ale ten jeden im ušiel zo svadby (*pozn. aut.: zo svadby ušiel Ignác*). Už pod chype stáli, oné... Viete veľmi ťažko mi je, keď ja sama sebe...

A: To jeden Váš strýko ušiel na svadbe? Z vlastnej svadby?

B: Čo takto z vlastnej svadby. Nikdy viac sme ho potom už nevideli. A mňa to stále štvalo, že do čerta prečo nikto nešiel ho hľadať. Však to bolo ešte za svetovej vojny prvej. Tak to muselo byť.

A: A ako sa on volal?

B: Icík sa volal.

A: To bol vlastne Vášho otca brat a Váš otec mal potom ešte dvoch bratov? Ako sa volali?

B: Áno. Oné Herman... no tak. Nie tak. Tak jeden bol ... bože ale jako so on volala? Aj jidisch meno... Natan.

A: Natan? A to bol ten...? Ktorý to bol ten s tými peniazmi?

B: No ja myslím, že bol starší než môj otec. Ten bol... ten bol, mal ženu, ale deti nemali. Potom bol otec. Potom, neodprisahám, že kto bol...nie, nie Hajman, ten sa volal, ten čo hovorím, že oné (*pozn. aut.: mala na myslí, že to bol ten s peniazmi*) a ten nemal deti, to je ten, čo mal ten oné, ten obchod. (*pozn. aut.: ale nakoniec sa celá historka s peniazmi a strýkom viaže k strýkovi NATANOVII!!*)

A: S textilom.

B: S textíliou u prostred mesta a mal tam aj domček, už postavený.

A: To potom už neskôr?

B: Nie. to on mal postavený. Lebo tak ten Stropkov bol len postupne trošičku. Lebo dneska poňatia nemám ako vyzerá. No, tak a potom bol otec, bol Jozef, potom bol Herman, potom bola teta Malvína a potom bol ten najmladší Filip.

A: Áno.

B: Ale medzi tým – moment, medzi otcom... presne neviem, ale ten jeden, ktorý urobil ten, nechcel ju, ale sa oženil s bohatou. Tak staršiu ženu mu dali.

A: Dohodli mu sobáš.

B: Áno, áno. Dohovorili mu sobáš. A už bolo chupe. A spod chupe on, on odtiaľ ušiel a nikdy viacej ho nevideli.

A: A ako sa volal?

B: Icík.

A: Icík, áno.

B: Viete? Tak to je... A to všetko len ja mám prečo? Len preto, lebo ja som chodila, každý rok o prázdninách ma babička zobrala. Prišli fiakrom a odviezli ma so sebou. A to všetko som sa dozvedela, keď som mala devätnásť, či takto rokov, že to bolo všetko preto, lebo ma mama vtedy nechcela. Ale, ale, ale aj robili so mnou také veci. Keby som vám povedala... normálne ma strašili. Mňa jedinú. Že jak boh ma strestá...keď zdalo sa im, že ja som sa večer nemodlila...Ja som bola taký. Viete ja som bola taký... To sú veci, to sa dá rozprávať tak, keby tam bol ešte. Keby som mala také deti, ktoré sú na to zvedavé vôbec. Ale oni nie sú absolútne. A aj ich...

A: Dobre. Ešte mi povedzte ako mali starý rodičia ten byt zariadený?

B: Že ako bo zariadený. Že normálne. Oné, ...oni takto mali... spálne. Spálne tak tu boli dve postele pre manželov. Boli spolu, ale väčšinou boli medzi tým bočné stolíky. Ale, alebo, keď boli spolu, vždycky keď mala byť menštruácia, tak sa oddelili. No, ale to máte takto. Že oddelili? Ale ja a brat. Ja som sa po bratovi splodila asi ani nie mesiac po tom, čo...

A: Čo ho mama porodila. Takže ste boli do roka s bratom.

B: Prosím?

A: Do roka ste bola s bratom.

B: Do roka som bola s bratom. Viete? A človek potom som len rozmýšľala, že ako to bolo? Že som prišla na to, že tak moment? Tak môj otec... ale ja som vtedy už bola dospelá. A som a poznala som otca. Jeho spôsoby, že teda určite nedával pozor. Viete?

A: A jedna vec boli predpisy a druhá vec bola tá, skutočnosť čo sa stala. Že ste sa vy narodili.

B: Viete? Takže, ja by som k tomu celému potrebovala oné... Jožo Weiser. My sme boli dobrý kamoši ináč. Len ... až potom. Až potom viete. Ja neviem. Ja som dneska taká a za pár dní, viem úplne sa obrátiť. To nie je. To nejestvuje, lebo to nemôže byť normálny človek. Viete? Že aby som dneska povedzme....nič nechcela zo života povedzme a naraz... byť. Nevedela by som...

A: Potom mali už len ako normálne zariadený dom akože...?

B: Normálne, oné nočné stolíky. Viete keď už ja som žila. Neboli inej, neboli inej. Ináčej to celkom normálne byty boli. Viete?

A: U starých rodičov v Stropkove tam koľko mohlo mať to mesto obyvateľov? A a koľko z toho mohli byť židia? Tak čo myslíte asi?

B: mmm, tak ja Vám neviem. To sú dejiny? Rozumiete? (*pozn. aut.: podala mi knihu Dejiny prešovských židov*)

A: To sú stručné dejiny prešovských židov.

B: No dobre, ale sú tam aj , aj aj tých rabínov niektorí, aj také veci.

A: Ale Vy ako si na to spomínate? Keď zavriete oči, ako to tak vidíte? Bola tam veľká židovská ...?

B: No bola. Na to, na vtedajšie . ale nebola väčšia ako kresťanská, ale bolo dosť.

A: A koľko ich asi mohlo byť?

B: To je veľmi ťažko povedať, lebo židia bývali ... skôr, jak jak je tá dedina, lebo Stropkov bol mesto predsa.

A: Oni mali nejakú vyčlenenú časť v ktorej žili tí židia?

B: Osobitne? Tak väčšinou, väčšinou tak ten predok v Stropkove. Tá hlavná časť, to boli samí židia. V tom čase. Už neviem, keď už som bola staršia že ako. Ale ešte tak...prečo, veď už som bola pani učiteľka, keď som tam bola. Ale väčšina židov bývala. Veľmi málo ich bolo, ktorí bývali mimo. Ale veľmi pekne spolu všetci žili.

A: Vaši susedia boli len židia?

B: Židia.

A: Čisto židia? Aké vzťahy s nimi udržiavali Vaši starý rodičia?

B: Prosím?

A: Aké vzťahy s nimi udržiavali? Boli priatelia?

B: Veľmi dobré, veľmi dobré. Veľmi dobrý vzťah. Tak nemyslím, že spolu každý, deň sa spolu stretli, alebo vôbec, že sa spolu stretli ako hostia. To nie. To asi nie. To som ja tam nikdy nezažila. Viete? Ale ako susedia, viete ako no obyčajní ľudia, známi, tak pozrite sa napríklad môj otec. Tak ja som sa stala známa aj ako učiteľka a zadarmo mi títo cigáni hrali. Chceli a aj hrali. Lebo môj otec mohol mať asi osemnásť a oné, osemnásť rokov či koľko. A zachránil, oné padlo na námestí, je vždycky studňa. A aj vtedy takto bola studňa. Normálna studňa s vedrom. Teda čistá voda. No a naraz bol veľký krik, lebo otec, starý otec aj tam mal obchod oproti tej studne. A veľký krik. A čo sa stalo? Môj otec mohol mať do dvadsať rokov, tak nejako a oné, spustil sa do do studne a zachránil jedno cigánča, čo padlo tam do vody. A zachránil to cigánča. Normálne zachránil, lebo oni boli taký, tí Friedmannovci taký. Starý otec a aj otec a takto, takí normálni ľudia. No a zachránil. A ja už ako učiteľka, môžete si myslieť, že to už bolo koľko rokov po tom, a prišla som. A oni. „To Jožkova dzevka!“ a tak som sa pýtala zase, lebo ja sa s cigánmi normálne. Ja keď pôjdem v autobuse a budú robiť cirkus, určite sa za päť minút budú so mnou normálne ticho rozprávať. Lebo oni vedia, že ja nemám nič proti nim. No, ale tak prišla som oné, do krčmy. Náhodou som vtedy pár kilometrov od Stropkova učila. Aj kolegu som mala. Dokonca Prešovčana. A one, išli sme do krčmy v sobotu večer či v nedeľu. Neviem. A ticho. Prišli ku mne: „A pani kišasonka a čo im máme zahrac?“ „A prečo b sce mali hrac?“ „Šák, to je Jožkova dzifka, tak jej hrajme zadarmo!“ viete? Na to si pamätám. A to boli tiež také chvíle, kde mne sa ...nie že minie, ale sa, sa to vytvára, rozd... a ten ako sa mám správať s nimi. Áno? Preto pre mňa nejestvuje človek aby som, hneď povedala, že aký je. Šák mňa toto zabíja práve

Kazeta číslo 1, strana „B“:

B: Ja už by som nerobila nijaký rozdiel medzi tými, čo ... a medzi tými, čo ostali. Už tu dožívajú. Ináč málo je týchto. Nerobila taký rozdiel, aký je. Židia sme . mne pripadá to celé... ja som chcela Mešťana, ale som si povedala : „Nejdem sa miešať už do toho...“ tí ľudia sa tak všetci zmenili, že ja už... Ja nemám už tú silu. Viete? Ja viem, že... Ved' aj my napríklad so sestrou sme. Ja so sestrou skutočne len preto, že bola v lágri, len preto ešte. Ale my sa napríklad už vôbec nestretneme. My nemáme a nebudeme mať, preto, lebo ja nechcem. K nej udržať. Ale nemôžem ani, lebo na o treba aj druhého. Viete? Takže radšej ja preto som sa radšej, napríklad ako vôbec sa správali židia so židmi. Oné od ôsmeho septembra tisícdeväťstotridsaťosem. Normálne, keby som to... to je takto. Nezaujíma to ľudia asi. Lebo ja sa t tým nehlásim a to čo vidím, že ... ja nie som ten typ, že chcem vynikať. To je prvá vec. Druhí vec, ale ma mrzí, keď zabíjame ľudí. Viete? Takto myslím. A ... a ... ostali sme po vojne traja s bratom. Brat, sestra a ja. Tá... ten lágér zničil ľudí. Čo je logické. Tu nedá sa nič robiť. Dá sa len pomôcť. Pokiaľ tí ľudia sa nechajú. Ale my sme urobili jednu chybu. My miesto pomoci sme urobili z nej to... lebo každý má svoj bôľ. A to, či bo v lágry, alebo nebol v lágry, to mu len mohlo pridať, zmeniť sa, podľa toho ako pred tým bol. A nemali oné, zmeniť sa podľa toho čo zažil a vie čo môže ešte. A toto mi nemáme. My sme urobili jeden rozdiel. Toto sú lágér ľudia – bez ohľadu ... a bez toho, aby si spomenuli, aký boli pred tým a ako sa oni tým, že...ešte horšie. Lebo boli tí ľudia všelijaký. Židia sa správali, židia, každý tak, ako oné...to, to sa nedá.

A: To je ľudská povaha.

B: Nie, to nie je. Ale nie je to dobré. Ale tá ktorí boli v lágry. A nejde len o tých. Málo židov. Ja som nebola, mňa to nezaujíma. Ja som náhodou. Tiež by som mohla nájsť toho človeka. A ešte aj na to nie som nájsť toho človeka. Viem, že Mešťan by mi pomohol. Ale ja som u Mešťana nebola pred tým nejaký veľký oný. Ja som nemala rada, tie , nemala rada, keď tí, ktorí boli – boli ešte lepší komunisti, nie komunisti, lebo to nie sú komunisti – tam tí. Ale lepší, viete? By mali byť.

A: Oni sa vlastne ešte tvária a ... ešte viac ako treba.

B: Áno. Takže nejde. To som ja nikdy nevedela a náhodou

Tak ja som, ja som preto nechcela mať nejaké akcie. Ja som vždycky povedala: „Ja Vám budem pomáhať milerada. To čo môžem, keď budete odo mňa chcieť neviem čo.“ Viete? A oni to robili. Oni to robili takto a boli to... dvadsiatehodeviateho, teda v dvadsiatomdeviatom roku (*pozn. aut.: asi mala na mysli rok 1949*) obrátili hneď a úplný opak. Hovorím nejde o stranu, lebo ja ... podľa mňa, s tým jedným súhlasím s ňou. Ja by som nedovolila nejakú stranu. Ani a v prvom rade všetky náboženské vyradiť, vynechať s oného politiky. Lebo sa zabijeme. Za chvíľku sa začne... ja sa pamätám, ako sa začali a ani jeden neviem, či nechcú pamätať – viete? Že ako začal ten cirkus so židmi. A každý deň, ja som normálne. A to, čo by ohli napríklad židia. Prečo? Ja som napríklad na to oné... ako sa on volá Daniel ... na cirkvi. On je tajomníkom, či neviem čo.

A: Ten hovorca?

B: ... ktorý, oni, ktorý dneska neberú do úvahy, že čo vlastne sa všetko robilo. Tak napríklad eee vyšla som na ulicu, lebo už mi oné, robili onú, už som mala, že mám miesto. A išla som na ulicu a naraz počujem strelenie. No pre boha, na hlavnej ulici v Prešove! Dívam sa, tam k farárom, tam mali farári oné, nie kostol, ale také niečo a s tam z brány ...

A: Faru?

B: No nie faru. Nebola to fara, taký byt na hlavnej ulici. A strieľajú. Dívam sa, chlapci oktaváni so štátnej školy štátneho gymnázia v Prešove. So s v onom v garde ... v gardistickej uniforme už oni. Český vojaci strieľajúci. Český vojaci len do zeme strieľali. Hovorím: „Pre Boha! Čo je?!“ no, že direktor Chrapa s gymnázia vyslala deviatkov, eee teda oktavánov, že aby vyhnali českých vojakov. Ôsmeho tak to bolo začiatkom septembra.

A: Tridsaťosem?

B: Vedia to! Vedia to všetci. Presne tak ako ja, ale v poriadku. Čo som povedala, ja vám môžem k tomu Schwartzovi ... nie Schwartzovi ... tam máte hore, k onému ku... na cirkvi, na onom. Nevieť či on je ... a bola som našťavaná, že predsa nemôže zaujímať to. Čo už mal s Dvorskou, ale keď to sa týka, hocikoho z oného, tak to ma musí zaujímať a to zase robíme. A ja som... do toho už nemiešam. O to nejde. Tak to je prvé. A tak začali. Naraz dostali sme výpovede so zamestnania. Ja neviem čo vlastne...

A: Povedzte mi, akým jazykom hovorili Vaši starý rodičia.

B: Hovorili po šaršsky, hovorili oné sem tam aj nemecky.

A: Jidisť vedeli?

B: Samozrejme, šak aj ja som hovorila jidisť. To sme doma s rodičmi jidisť hovorili. Mama ona ovládala nemčinu. Mama tu v onom za dva roky sa na oné, naučila maďarsky perfektne a slovensky tak isto. Bývala vtedy vo Veľkých Kapušanoch. Tak ona už nemčinu vedela z Poľska – áno? Takže ovládala aj to. Otec, vedel aj maďarsky, aj slovensky, ale všetko zle, ale vedel. Ale vedel, lebo otec prešiel všetkým. S takými paesami. On prešiel celú Rakúsko – Uhorsko. Chodil do divadla. : chodil do divadla, dostal peniaze, tak ako chlapec. Dostal peniaze od starého otca – hej? A išli do rakúska a on s kým neviem, ale bol. A počul všetky opery, všetky tieto otec poznal. Ale tak som sa ... ostatných to nezaujímal, ale mňa to tak nejak zaujímal. Tak som zistila, že otec, to všetko aj s tými paesami aj so všetkým, že to bola taká... to naši nevedia, lebo ich to vôbec nezaujímal.

A: Dobré. A na záver neviete náhodou ako sa zoznámili Vaši starý rodičia a v ktorom roku sa vzali? ... Ale určite to bola svadba dohodnutá.

B: Ale to musí byť v onom. Viete ja by som najradšej. Oné rodné listy!

A: To počká. Tak zajtra mi to ukážete. Potom mi to môžete dať, alebo kedy prídem na budúce. Nemusíte to teraz hľadať.

B: Dobré, dobré. Len mi pripomeňte. Prosím Vás.

A: Pripomeniem. Dobre. (pozn. aut.: nakoniec sme sa k tomuto dátumu nedopátrali, nebol uvedený nikde)

A: Teraz mi povedzte Vy Vaše celé meno a kedy ste sa presne narodila?

B: to Vám poviem presne. Ja som Blanka Friedmannová, nikdy nemenená, iba keď som už mala falošné papiere, ale to je iná kapitola.

A: To zas boli iné okolnosti.

B: Blanka Friedmannová ... Čo ste sa...?

A: Narodená kedy?

B: Narodená oné tisíc... sedemnásty máj tisícdeväťstošestnásť.

A: Kde?

B: V Stropkove som narodená a stará mama a starý otec boli odtiaľ. Som Vám hovorila.

A: Vaši rodičia oni najprv keď sa vzali, tak najprv žili v Stropkove a až potom sa presťahovali?

B: Nie, nie, nie. Oni sa sťahovali. Oni sa viacej ráz sťahovali. Oni prvý krát boli neviem či v Stropkove, ale myslím, že tuto v Preš... ale mohlo to byť v Stropkove. Áno, mohlo to byť, lebo to už bola , ale to už... v Prešove. Ale nie, vídať sa museli s tou oné. Lebo v Prešove začali bývať, už bývali keď ja som...

A: Keď ste sa narodila.

B: Ja som sa narodila v Stropkove, ale to som u babička sa narodila. Nie doma, ale u babičky.

A: Nie doma, ale u starých rodičov.

B: U starých rodičov. áno, lebo oni už boli. A potom od tiaľ sa sťahovali do Veľkých Kapušian a potom zasa do Stropkova. ... nie Prešova a už potom bývali v Prešove. Takže to bolo také neisté. Oné, tak jak to v tej republike, vtedy v prvej bolo.

A: V ktorom roku sa brali Vaši rodičia?

B: To niekedy, tak okolo desiateho roku. (1910)

A: To sa môžeme pozrieť potom. Kde sa oni sobášili?

B: To, to neviem. Keď, tak v Stropkove. V Stropkove už aj preto, preto lebo ... hoci v Prešove mohli tiež, lebo ten strýko, strýko rabín Guttmann, ktorý bol v Prešove, ten bol tu v Prešove. Pri kostole mal aj byť. Byť myslím, tam teraz aj kopajú, alebo čo robia. Tak ten, on bol rabín, ku ktorému chodili ako oné.

A: V Stropkove bola synagóga?

B: V Stropkove... počkať! Ako to bolo v Stropkove? Už si nepamätám. No bola, bola, bola. Tam za oným. Bola synagóga. Bola v Stropkove.

A: V Stropkove bol aj rabín?

B: V Stropkove, bol rabín, myslím, že nebol. Osobitný. To aspoň ja neviem, že by bol býval. Iba ak ...

A: A Mikve? Mikve bolo v Stropkove?

B: Mikve, to bolo. Samozrejme. To oni chodili do mikve. Ale ako to boli s tou mikve? Ale určite mali na kúpanie. Lebo to bolo pre nich... To mikve bolo niečo! To ešte aj moja sestra, ktorá vôbec nebola... aj ona mala riadne židovské sú...oné.

A: Na ten Prešov si ako spomínate? Keď ste tam žili s rodičmi?

B: Na Prešov si spomínam, ako na moje rodné mesto, lebo ja som sa narodila v onom v šesťnástom roku a hneď v sedemnástom, už sme bývali v Prešove. Takže...

A: Bola v Prešove veľká židovská komunita?

B: Bola. Bola dvojaká. Celý Prešov mal si dvadsať... dvadsaťštyri tisíc obyvateľov. A v tých dvadsaťštyri boli dve, dva kostoly. Neologický... no, teda ortodoxný kostol a neortodoxný – neologický. Dole je ešte aj ortodoxný teraz, na tom istom mieste. A neologický, čo je – neviem či ešte takto jestvujú, ale ináč, to malo svoje miesto. To boli tam tak dve cirkvi. Tak cirkvy...

A: Dvadsaťštyritisíc bolo židov, alebo všetkých obyvateľov?

B: Nie. Všetkých obyvateľov.

A: A židov mohlo byť asi koľko z toho?

B: Ťažko povedať. Tam bolo veľmi veľa odsťahovaných z Ruska. Tam bolo strašne veľa maďarských takých, takýchto ... panských vidíte, chýbajú mi, tým, že ja nečítam, nečítam, ale neviem čítať. Prečítam toľko slov, keď prečítam, tak som šťastná. A nemuselo by to byť, keby ...to nič ale.

A: No, tých maďarských...

B: To je takto, že cirkví...

A: Evanjelikov myslíte? Alebo čo?

B: Nie, tých oných... pánskych ...

A: Nevieť čo máte na mysli.

B: Ale čo by nie. nemôžete, lebo Vy ste to už nezažili. Aj napríklad grófov. Oných...

A: Šľachticov máte na mysli?

B: Takých všelijakých, jednak týchto Rusov, ktorí sa odsťahovali sa z východu sem

A: Z východu sem.

B: No nie z východu. Ale zo Sovietskeho ...

A: Zo Sovietskeho zväzu – z východnej Európy.

B: No, áno. Do Prešova. Potom bolo Maďarov strašne veľa. Mali tam svoje, svoje bývalé tak neboli to až, neviem aké, ale niektoré boli veľmi pánske. Viete? Takže, bolo toho. Veľmi pestré, to... V Prešove bol veľký cigánsky bál. S veľkými týmito páňmi. To Prešov bol tak veľmi, veľmi, veľmi pánsky. Ale a židia boli tiež taký pánsky. Jednak časť židov, to je, že boli nábožní. To niektorí, to takto, že už polovička, nie polovička, lenže z toho manželstva, jedna časť, jedna zložka, jedna časť bola s pánskej ...

A: Z lepšej?

B: neviete? Z náboženskej. Z nábožnej ešte, ale už zmodernizovanej a druhá, nie ..., ja myslím to manželstvo a tí druhí zase boli ... opačne viet? A to všetko museli, keď sa podarilo im, niekedy takto žili aj, že s touto časťou.

A: Aj tam, aj tam. Do oboch strán.

B: Áno, niekedy stačili, že ani nepoznali sa. Nejak osobne. Napríklad som mala príbuzných, ktorí mysleli si, že sú bohvie čo. A ja som na nich kašlala. A mama síce mi povedala: „Prečo ich nepozdravíš?“ „Nepozdravím. Čo sú oni pre mňa niečím?“ Nebola som ten, ktorý by povedal, že mala som... ja patrím ku komunistom, alebo ku chudobným, alebo ku cigánom. Ale títo ľudia mne, nepotrebujem. Takých ľudí, čo si myslia, že bohvie čo sú. Takže my sme oné, bola jedna časť. Boli zase druhí, ktorí boli normálni. Áno, a mali aj za niečo stáli, čo do vedomostí aj čo správania. A boli. Takže nedá sa povedať, že tak a tak. Jedno je isté. Je mi to blbé, že ja toľko hovorím, ale je to takto. Že napríklad môjho otca považovali za veľmi múdreho človeka. Bol taký... bol taký sympatický žid, ktorý mal dá sa povedať, po prvé rád pomohol, to je ... vedel slušne hovoriť. Mali ho, totiž ale tam musel. Lebo ja vždy

nájdem, čo mi kazí. Ale tam musela, muselo zohrať aj to, že keď mal, keď bol s tými druhými v tom obchode, s tými kúriacimi – benzínom a teda petrolejom a čo sa, tak vtedy sa bol aj v tej spoločnosti, aj s tým, že obchodoval, tak ostal tam. Asi ho mali aj preto radi. To už bola časť neologická. A otec ostal ortodoxný ale! Aj vždycky bol, aj vždycky mal. Aj macesy vždycky oné, pre každý nový rok, eee nie ... každú veľkú noc, každú osobitne on piekol ako macesy tie. Bože ako sa volali? A tí páni boli šťastní, keď dostali dva kúsky, kusy oné. takže to je. To je niečo, čo ja neviem deliť. Neviem deliť, ale neviem ani to dať dokopy, pretože to... a to je to, čo mňa zabíja, lebo ja nepoznám, ja nepoznám eee...Nech zoberiem hociktorú politickú stranu, ja to nepoznám. Neuznám! Nie že nepoznám. Neuznám! Viete ja neuznám. Nejestvujú. Pretože tým, že vy a ja a ešte jeden sme teraz v tejto, neviem v ktorej politickej strane, tak už mi sme tí ľudia. Ale mi nie sme tí ľudia, ale ... lebo ani jeden z nás, nieje, nie je...to, to ma. Hovorím, ja nemám miesto na svete. Nemám.

A: Dobré. Vrátime sa ešte raz k tomu Prešovu.

B: No tak k Prešovu áno.

A: V Prešove bola mikve?

B: Pravda.

A: Boli ste tam niekedy?

B: Šak to bola kúpeľná. Kúpele oné normálne. V Prešove normálne, kúpele a jednu časť kúpeľov. Myslím kúpele ako normálne. Nie kúpele.

A: Mestské kúpele.

B: Mestské kúpele. Mali ži...oné. a v tých židovských oných, tých kúpeľoch bola jedna časť ako mikve a pre oné, špeciálne pre židov.

A: Chodievali ste tam aj Vy?

B: Nie. do mikve chodili tí, ktorí išli len, len pred svadbou. Tak chodili snáď tí nábožní. To ja neviem. Ale do mikve, že... to bolo len pred svadbou. Neviem koľko ráz, či oné, to museli ísť, lebo ináč by neboli im urobili svadbu.

A: Bol v Prešove cheder?

B: Prosím?

A: Cheder bol v Prešove?

B: Cheder, šak tam chodil môj brat. Štyri, päť rokov, keď náhodou otec doma bol. Oné. Ho nechal. Nejaký bócher ho... či čo to bol. Lebo mi sme mali potom veľmi malý byt. Jeden, dve izby a medzi tými dvoma izbami bola kuchyňa. Viete? A nás bolo osem. No nie bolo naraz osem, ale bolo.

A: Bolo Vás dosť.

B: Ale keď ešte... ešte môj oné, moja... teda, keď brat učil sa už, tak oni chodili do chederu od troch rokov. To sa normálne. Ale neviem prečo, to som ešte ...na to už teraz je aj tak neskoro. Ale napríklad je... oné od otec chodil k nám, neviem teraz, čo to bol rabínov syn, alebo ... my sme mali normálne rabína. A nie hoc akého rabína. Ved' našim rabínom napríklad... počkajte už zas ...

A: No hovorte.

B: vlezím, vlezím do oného... viete, že o tých kúpeľoch. To viete, my sme mali ako, to bol náš rabín už posledný. Ešte som bola v Prešove. Posledný rabín bol Loew otec.

A: Áno?

B: Áno. A ten Loew otec, ten chodil... to prišli oni prišli z Poľska. Keď prišli z Poľska a Loewov otec bol ten, ten a bol prelát oný... pápežský prelát, zase mi nenapadne, to nebol hocikto. A Loew boli dobrí kamaráti. Každý deň, každý asi tri krát, štyri krát

denne, nie denne – týždenne, mohli ste vidieť, mi sme bývali na začiatku, trochu bližšie než na začiatku hlavnej ulice. A čo oné, mohli ste vidieť aspoň tri krát, štyri krát cez týždeň z Levočskej ulice vychádzať preláta a s ním, alebo niekedy len jedna časť ulice, jak išiel zase Loew, lebo to bol posledný. Aj ostatní boli takto. On odtiaľto a stretli sa chodili tak hore dolu, po tej hlavnej ulici a diškurovali. Viete to bola, to nikdy nezabudnem. Nikdy? Šak to bolo práve! Šak aj môj otec napríklad s pozdravom a všetkým. Každé poobedie, lebo šak v obchode skoro sme nemali čo predať. Tak sedel na tej ulici, neďaleko a neuveríte. On im, takto s tajomníkom katolíckej cirkvi a zároveň riaditeľom chlapčenskej katolíckej školy a sedeli poobede vonku na šamerlíkoch, pred domom, kde on býval tento, a diškurovali. Šak ja som v takomto prostredí vyrástla! Čiže ja, odo mňa nemôže nikto. A mňa to aj zaujímalo. Mňa to viacej zaujímalo, či pôjdeme tam, alebo neviem kde. Že ako títo všetko spolu môžu krásne žiť.

A: A išlo to. Dalo sa to!

A: Ale to bolo u nás stále! Šak ten oné, preto sa čudujem, ako...a to som schopná plakať, čudujem sa, že je to... to je moje všetko. Lebo ja som bola...ja by som potrebovala, ja by som potrebovala strašne oné...

A: Končili sme tou časťou, že ste mi rozprávali, ako sa prešovský rabín stretával s katolíckym hodnostárom a vraveli ste, aká bola príjemná a veľmi dobrá atmosféra vtedy v Prešove. Že nebola, taká neznášateľnosť, že ľudia spolu výborne vychádzali a bolo jedno, či bol žid, či bol katolík, či bol Maďar, či bol cigán. Jednoducho, že ľudia si vychádzali.

B: Nie. to. Moment. To chcem práve povedať. Zase, zase možno, že nemám ja pravdu, že to ináč myslím. Nemám rada, keď to... že to vo veľkom množstve berieme, ako za pravdu.

A: Nie.

B: Skutočnosť. Áno, že všetko je vždycky, niekde je tu vždycky ... ako si nie...

A: Neplatí to všeobecne.

B: Neplatí to všeobecne. Ale platí, platí to, že židia a kresťania neboli v takom nepriateľstve. Že mi sme neboli ani, neboli by sme boli nikdy uverili, že to môže sa stať, to čo sa stalo, od tridsiateho ôsmeho roku. Keď začali židov... my sme spolužiaci nás niektorí začali zháňať z korza, lebo tam nepatríme. Že natolko sa to...sa to zhoršilo. Ale ten farár, ten prelát s tým Loewom, tí mladí, oni to boli, to boli mladí chlapci. Tak to musia pamätať si. Ako otec... lebo to boli deti. To je pravda. Lebo to už...

A: Spomínate si v ktorý deň bol trh v meste? Bol v meste trh?

B: Bol. V meste bol v pondelok. V pondelok. A ináč na trhu. Nebol špeciálny trh. Ale na trhovisku bolo v pondelok a v piatok.

A: Chodili ste tam aj Vy nakupovať?

B: No tak ja som nechodila vtedy ešte veľmi nakupovať, lebo u nás s nakupovaním sme nemali veľmi možnosti. To otec bol vždycky ten, ktoý kúpil. Otec v jednom čase ani robotu takú nemal. Nie je Vám zima?

A: Nie.

B: Lebo ja mám celú noc takto, aj tuto som mala dneska.

A: Takže otec to zabezpečoval?

B: Otec. Zabezpečoval. Tak zabezpečovanie nejaké... u nás bolo veľmi jednoduché. Urobil sa šolet. Šolet sa urobil u pekára. Áno? V piatok to sa niesli k pekárovi a v sobotu sa to donieslo od pekára.

A: Aké mäso dávala mamička do šoletu.

B: No len košér mäso.

A: Ale hydinu akú dávala? Kačicu, hus?

B: Viete, tak čo mali. Viete mali kač... keď sme mali husacinu, tak len od ses... maminej eee maminho bratranca, toho z Giraltoviec. Teda jeho žena nám raz za rok vždycky, oné nám...

A: Poslala Vám vždycky.

B: Áno, ale ona sama nám ju krmila.

A: Vykrmila Vám ju.

B: Vykrmila nám ju normálne. Sediace na tej husi. Nevieť či to poznáte.

A: Áno, ja viem ako sa krmí.

B: Prosím?

A: Kukuricou ju krmila. A sťahovala.

B: Áno a sťahovala a vtedy ju doniesla. Občas pomohli mamke. Boli aj taký židia, ktorí boli dokonca aj príbuzní a nemali záujem, či môj otec či je. A má s čím. Samozrejme, nikdy by to nikomu nepovedal, ale nemali záujem. A ešte dneska sú taký niektorí, ktorí že... nie ja nemám záujem, ale ... lebo beriem to za skutočnosť, to čo židia ináč prekonali, bez ohľadu, či boli veľmi nábožní, málo nábožní, ale že to boli. Tak nechcela by som im to dneska splácať. Ale mám obavy, a skutočne, že ja osobne. O moju osobu sa nemám čo báť, pretože mám , tok dva... to nerozhoduje – áno? Ale mám obavy, že sa začíname sa židia... nechcela by som povedať, že ... prirovnávať sa k takzvanej teda ... k tým ľuďom, ktorí si myslia, že peniaze ich robia, ľudskejšími, ale kazia sa židia. Zabudli, že boli v koncentráku, zabudli, čím prešli a prešli strašne. O tom potom. Ja som s tým neprešla, ale viem si to vážiť. Ale zabudli, že čím sú...čo by som povedala, dĺžni, tej mládeži, aby sa ona chovala ľudskejšie. To nemá nič spoločné s nijakou politikou, s ničím na svete, aby sa ľudskejšie správali, lebo...mne, mne zase nemala by som právo povedať, že teda sa ... vidím skazené tých ľudí, ale skazili sa aj tí starší a mám stále ten pocit, že vraciame sa do obdobia prvej republiky, do konca prvej republiky, lebo ten začiatok a snáď bolo to... ale to nemôže jeden človek... Masaryk vplýval dosť. Nie na mňa. Ale niečo je tu k obave.

A: Aké boli také nejaké... pamätáte sa na nejaké také politické udalosti, ktoré sa odohrali v Prešove počas Vašej mladosti? Napríklad aj nejaké, že zavraždili vtedy niekoho, alebo nejakú takú politickú...

B: Ako politickú nejakú udalosť, no tak to si oné ... tak...

A: Napríklad smrť Masaryka, alebo...

B: Smrť Masaryka, to bolo u mňa celkom normálne.

A: Nevníмали ste to nejakو inak?

B: Masaryk? Nie? on bol chorý. On to nie. bol v tisícdeväťsttridsiatomsiedmom zomrel. Zomrel a sme veľmi plakali. A nastúpil Beneš, ale Masaryk. Je možné, že až príliš sa... ale nie, ja si myslím, že Masaryk si to... to je, to je obdobie, v ktorom vznikla republika. Ktorá mala tiež, nedá sa povedať, že teda ľudia boli hlúpi všetci, že nevedeli nič, že teda len Česi im niečo dali. A práve to obdobie by som považovala za také československé, bez rozdielu toho. Aj keď začalo, spočiatku sa začali taký, napríklad, keď beriem kultúru...školsťvo. Áno, že bolo rozdelené. Evanjelické, katolícke, maďarské, nech, nech oné, že sa delili ľudia, a to nerobilo... na jednej strane museli sa spájať, ale nie proti, ako ako ...

A: Nie proti niečomu, ale v záujme niečoho.

B: Ono. To čo je. Viete dali vznik ... by sa dalo povedať, že aj keď boli takto rozdelení na rôzne náboženstvá a národnosti, lepšie žili spolu, ako potom keď na konci republiky začali proti sebe ...

A: Bojovať.

B: Áno. Akonáhle začali. Vyrástli tie jednotlivé rozdiely náboženstiev, pôvodov a tak. Áno tam začal, ten, ten začalo to nepriateľstvo napríklad voči židom.

A: Teraz v tejto časti sa vrátíme ešte raz k Vaším rodičom.

B: Prosím.

A: Vy ste mi vraveli, že najprv Vaši rodičia žili pri starých rodičoch, potom žili v Prešove. Už Vy ste bývali v Prešove. Vy Prešov pokladáte za svoj domov. Mamička bola domáca? A otecko pracoval?

B: Mama bola ... Nie, my sme mali obchod. Obchod s priem...

A: Najprv s tými palivami, s tým benzínom.

B: No, to ešte, ešte... Ja som nebola na svete. No, ale my sme od vzniku republiky boli neviem presne či, ale myslím, lebo keď som mala už tri roky, tak už bol ten obchod. Bol obchod s potravinami.

A: Mamička Vaša tam predávala?

B: Áno. Mamička predávala. Mamička aj chodila, aj predávala, aj prala, aj šila. A okrem toho, že predávala, tak potom pretože, boli tie dlhy, čo otec...

A: Urobil s tým palivom.

B: Ale čo urobili jeho priatelia. Alebo spolu... Tak mal otec problémy. Aj so splácaním. No tak, šak tak, tak dobre sa ja pamätám. Viete bol to taký obchod. Normálne ako teraz bývajú.

A: Potraviny.

B: Čo mohli, to sa predalo. No predali sa napríklad skladané postele. Tieto.

A: Áno. Rozličný tovar.

B: Rozličný tovar. Chytili sa všetkého, čo sa dalo. Ale nakoniec, predsa len nebolo možné ... Všetko to chodilo do školy ešte. Nebolo možné, ani všetko splácať. Áno? Tak museli... napríklad chodili, keď prišiel niekto nakúpiť, tak ...nemala som už. Ja som tiež pomáhala v obchode, poobede, či kedy. Nemala som, tak som oproti bol - na hlavnej ulici sme boli. Oproti bol veľkoobchod, tak sa dá povedať, že veľkoobchod, oné potravinársky. Tak prišiel niekto, pre kilo, pre nejaké kilo cukru, alebo nejaký, nejakú, nejaké množstvo oné kúpiť. Nemala som. Tak som išla oproti, kúpila a tam mi dali o päť halierov, či desať halierov, podľa toho ako to bolo možné lacnejšie. A to bolo, čo som zarobila.

A: Čo ste to predali.

B: Viete? Tak taký, taký bol, tak to vyzeral ten obchod.

A: Vy ste hovorili, že doma ste hovorili šarištinou, potom ste hovorili jidisch, nemecky ...

B: Po slovensky... Takto. S otcom sme hovorili jidisch. A vôbec väčšinou. Doma. Nebolo to zvykom, len slovensky. V jednom čase, to už by som nevedela, ale keď už aj ja viem. Ja som bola už to štvrté dieťa, medzi ktorým potom k tomu piatemu decku, boli štyri roky medzera. Boli to potraty, čo nie je zaujímavé. Lebo ja to tak viem od matkinej sesternici. Ale ...

A: No hovorili sme to, že doma ste jidisch hovorili...

B: No áno! To chcem hovoriť. Väčšinou sme jidisť s otcom takto hovorili. Ale potom mama zaviedla, jednak, aby sme si osvojovali, osvojili si slovenčinu dobre, a tak to ona mala ohromný vzťah. Pres jazyk mala orig...

A: Nadanie mala.

B: Nadanie. Skutočne, že pretože ona, pri dvojročnom a neviem, či dva roky bývali vo Veľkých Kapušanoch a tam sa naučila perfektne maďarsky. Ona potom sa naučila slovensky vedela tak, že vedela nám opravovať diktáty. Mala ohromný talent na jazyky. A taký istý talent, tak tam vtedy sme rozprávali podľa toho o čo išlo.

Kazeta číslo 2, strana „A“:

A: Otec hovoril?

B: On hovoril aj maďarsky. Nehovoril krásne maďarsky, ale vedel povedať. Vedel sa veľmi dobre porozumieť aj s Maďarmi aj so Slovákami aj nemecky. Že to nebola, tak krásna nemčina, ale dohovoril sa. Otec. Matka, to bolo všetko...

A: Včera sme už naznačili, že Vaši rodičia sa brali asi v roku tisícdeväťstodesať. A neviete akú mali oni svadbu? Určite mali v synagóge. Museli mať.

B: No nie v synagóge. Oni mali, no oné syn... ona sa robila svadba aj na ulici

A: Na ulici? Ale pod chupe?

B: Áno. Pod chype.

A: Áno pod chype.

B: Áno, chype to. Bolo.

A: Neviete ako sa zoznámili Vaši rodičia?

B: Ja naši rodičia? O, to neviem. Vymyslieť si niečo nechcem. Ale to neviem, pretože v desiatom myslím, že sa narodila prvá. Dcéra.

A: Dobre.

B: No počkajte. Mám to na rodných listoch. Možno oné, že kedy.

A: Ale veď to je tute.

B: Jáj, tak tam to je? Takže... ja som to už dávno čítala. Viete?

A: Porozprávajte mi o tom, aký ste mali Vy byť v Prešove. Vraveli ste, že to boli tie dve izby a medzi nimi kuchyňa...

B: Nie to boli... V Prešove, ten čo sme mali?

A: V Prešove.

B: To bola izba. Malá kuchyňa. Medzi tým bola kuchyňa. A druhá izba. Tie izby boli veľkosti asi jak toto. Tak to by sme mohli povedať, tak to je...

A: Šesť metrov krát tri.

B: Tak toľko to nebolo.

A: Päť krát tri.

B: Tak nejako. Izba bola takto. Tá jedna, tam boli dve postele. Tie boli železné postele. Z jednej strany z druhej. Potom bola, medzi nimi bol taký... morský, ... no...

A: Nočný stolík?

B: Nie. Nie kufor. Taký kufor.

A: Aha. Lodný kufor?

B: Taký plavecký.

A: Lodný kufor.

B: Ach. Áno. Áno. Jaj lodný kufor. A slúžil, jednak sa tam dalo prádlo a ...

A: Áno?

B: Ale to tak aj prádlo a sedeli sme tam, k tomu bol normálny stôl, ako býval. Taký klasický čo bol. Áno to viem. Ani nie dva metre mal. To je trochu väčšie než toto (ukázala na stôl pred nami). No to bol stôl, kde sa mohlo aj obedovať. A ...na tom sme sa učili a písali a neviem. Potom bola toršku práznosť tam. Toršku aj prázdne miesto. Ale veľmi málo. No a potom bola kuchyňa.

A: Áno.

B: Tá kuchyňa ... tak tá kuchyňa bola normálne murované, murovaná piecka tam bola. Teda kde sa aj varilo tam.

A: Áno.

B: Tak pec aj s takým, jak bývali na dedinách trochu trochu taký, nie veľký. Slovom tak to. Vedľa toho bola taká úzka – úzky stôl a ten, už nič. Na varenie bola tá časť, ktorá ...ktorá prišla až k dverám, niečo menej než k dverám. Než dvere. Tam sa navarilo. To ináč bola tam taká štvorcová časť, jak normálne kachle bývajú.

A: A v tej kuchyni ste aj jedávali, alebo ste jedli v tej druhej...?

B: Nie, to nie, lebo to nebolo vôbec miesta.

A: Tak tam sa len varilo.

B: Varilo. Varilo sa vedľa. Tiež bolo. Tá celá kuchyňa mohla mať ... neviem či...

A: Široká asi len meter.

B: No asi, asi. Takto meter a voľáč. Lebo bol tam taký stôl, ale taký asi už úzky, kde sa varilo, nie varilo ale pripravovalo. Potom boli dvere do izby druhej. Potom bol oné kredenc a do pivnice bol vstup s kuchyne.

A: Po rebríku?

B: No po rebríku. No a potom už len dvere.

A: A tá druhá? Druhá izba?

B: Vodovod obyčajný – wasserleitung.

A: Takže mali ste v byte aj vodu aj elektrinu?

B: Aj aj. Áno. Elektrinu sme mali lacnú, aby sme teda mohli platiť, tak sme mali len dve svetlá. Napríklad do kuchyne, tak ten prechod s kuchyne do izby, bol na prechode bolo svetlo, samozrejme pohyblivé, s tou pohyblivou časťou, teda...

A: Na pohyblivom dróte.

B: Áno. Dróte, aby sme mohli preložiť...

A: Aj do izby aj do kuchyni.

B: Aj do izby aj do kuchyni. Takže jedno svetlo, myslím, že to bola, ani neviem, čo to bola osmdesiatka, či tak... Nebolo to veľké svetlo.

A: Áno. A to druhé ste mali?

B: No. Takže do kuchyne a oné – jedno svetlo. Potom sme mali aj to druhé. Tú izbu. Tá izba bola. No tak tá izba už bola taká veľká ako táto, ale len tak po dvere.

A: Tri a pol krát tri.

B: No. Tak nejako. No a tam boli dve postele. Dve skrine.

A: A to bola rodičovská izba?

B: To bola... naša všetkých. Bolo to takto, že večer boli časy, keď sme spalina tých železných na tých posteliach. Šak nás bolo osem

A: Osem detí.

B: Áno, takže museli sme spať aj na zemi. Na zemi myslím v izbe. Aj odťahovať stôl, lebo ...

A: Nebolo miest, všade sa spalo.

B: Tak samozrejme. Väčšinou na slamníku.

A: Dobre. Vy ste už hovorili, že Vaša situácia finančná nebola veľmi dobrá.

B: Bola veľmi biedna. Moja sestra, ktorá už v meštianke, veľmi dobre písala, až Masarykovi poslali ukážky a chcela ísť študovať. A nebolo za čo.

A: To bola staršia sestra? Ona sa ako volala?

B: Anuša.

A: Anuša?

B: Anna. Ona ... tým, že ...

A: Bola talentovaná, ale nemali ste peniaze.

B: Bola talentovaná. Nemali sme.

A: Tak nemohla ísť študovať.

B: Nemohla. Tak išla do kancelárie. Robiť. Štrnásť ročná, pätnásťročná. Išla do advokátskej kancelárie ku doktorovi Fuksovi. Žiaľ, našťastie dobre. Bola strašne šikovná. Ona veľmi rýchlo sa v tej advokátskej kancelárii zabehla. No a tam bol aj mladý jeden oné, advokát. Tak mladý. Starší. Sestra od neho. Mladí advokát, lebo ten dobre, ten doktor Fuks, ten mali veľa pozemkov v Maďarsku. Židia to boli. V Maďarsku mali tie hrozná.

A: Vinice.

B: Vinice. A neviem aké ešte pozemky okrem toho. No a mali dosť všelijakých výdavkov, ani neviem akých. A moja sestra, moja sestra už tam mala také meno, tam v tej advokátskej kancelárii a v tých bankách, že na jej meno viacej dali, ako na ... Keď ona išla do tohoto, do tohoto, do tej banky, tak jej dali, že tie peniaze ako tak. „A Anuška, keď vy to hovoríte, tak veríme.“ Oni mu, tomu advokátovi neverili. Takže oni skutočne. A nemala nejaký veľký plat. Ten prvý plat bol nejakých štyristo korún. A ďalší bol asi viacej, ale skutočne neviem. Aj keď som vždycky oné. ale už som bola aj ja tá, čo som musela sa už niečoho chopiť.

A: Áno.

B: Mňa zase chcel riaditeľ, my sme mali Čecha riaditeľa. A keď som začala chodiť do školy na meštianku...

A: K tomu prideme. Lebo to. To je zvlášť kapitola o škole. Ešte dokončíme tento rozhovor.

B: Dobre, dobre. No ja. Dobre.

A: Nepredbiehajme. Dobre?

B: Fajn, fajn, fajn, fajn, fajn.

A: Povedzte mi doma ste nemali žiadnu pomocníčku? Ved' nemali ste ani peniaze, ani nič.

B: Nie.

A: Vypomáhali ste aj vy?

B: Ešte keď ja som bola malá, nejaký rok, či dva. Ale to už bolo po tom čo sme. Od starkej z Kapušian prišli do Prešova bývať a vtedy asi rok ešte, alebo dva, to neviem presne. Mali sme jednu slúžku. To slúžku, ktorá ano sa Mariška volala, ale ktorá bola ako člen rodiny. Ja sa pamätám, ale potom odišla, lebo nemali sme ju čím zaplatiť. Takže začali sme mi. Museli sme mi všetko robiť. No všetko robiť! No bože môj!

A: Tak vypomáhať v domácnosti.

B: Tak.

A: Zvieratá ste mali nejaké?

B: Prosím?

A: Zvieratá ste mali?

B: Nie.

A: Ani také, že psa, alebo také niečo?

B: Nikdy. To nejestvuje, v našom celom dome bolo jedenásť obyvateľov a nikto nemal.

A: Mali ste doma knižnicu? Kúpovali sa u Vás doma knihy?

B: Knihy sme mali. Knihy sme mali. Sestry kúpovali knihy. Knihy boli. No tak možno, kedy som ja niektoré vybrala, tak – nieže, ale s tých časov mám, lebo niečo predsa nám nechali tí.

A: Neboli to iba náboženské knihy, ale aj bežné knihy.

B: Nie, nie, nie. neboli to náboženské. Náboženské vôbec neboli. My sme náboženské nemali. My sme mali normálnu, u nás sa ako hovorí normálne. Ako by som mohla povedať.

A: Bežné. Beletria.

B: Áno. Beletria.

A: Náučné.

B: Náučné. Náučné, každý podľa toho, kto práve mohol si kúpiť. A keď nemohol si kúpiť tak aj knižnica bola pre nás.

A: Dobre. Tak chodili ste aj do knižnice tam v Prešove?

B: Tak áno.

A: A kúpovali ste aj noviny?

B: Noviny? Noviny denne.

A: Aké noviny?

B: Azet. Azet to bol a počkajte, Kašai újšág bol.

A: Kašai újšág.

B: Potom ... nie viacej. Ale boli. Ten prvý nevolal sa Azet.

A: Aj Regel bol. Také niečo.

B: Nie! Slovenské ale! Slovenský, slovenský. Maďarský bol Kašai újšág. Ale aj ten Kašai újšág, mám taký dojem, že nebol len slovenský, lebo v Košiciach to vydávali. Ale skôr, že som to čítala, tak som sa učila čítať v Kašai újšág. Oné.

A: Mali Vši rodičia nejaké politické názory? Boli členmi nejakej strany?

B: Joj. Strana ako strana. To sa mne. V jednom čase, celkom poviem demokratickej strane.

A: Otec?

B: Ale nie. ako židia mali ináč svoju stranu. Normálne raz sme neviem ako sa to, ale viem, že vo voľbách mali svoju stranu židia. To, čo teraz nemajú. To, čo ja som nádejila, že ten, rabín, ktorý teraz je a ktorého som pár krát počula v diskusii s oným. Najprv to boli farári s ktorými diskutoval a som ho obdivovala, že jeden človek, ktorý nedávno sa naučil slovensky a vie, alebo tak tak osobne hovoril a nie niekto za neho a že ten človek vie takto rozprávať. Perfektne slovensky, keďže - tak porovnávala som, lebo tam boli aj ostatní. Niektorí boli veľmi dobrí, niektorí, ale obdivuhodne. Pretože, tam sa nediskutovalo o chlebe a neviem, čo. To boli celkom ... rôzne výrazy – vedecké výrazy. Takže.

A: Je šikovný on veľmi.

B: Tak je obdivuhodné. Bolo mi to – a najviacej. Ja som druhý krát som ho – ja som ho pár krát počúvala oné, ale bolo mi veľmi ľúto, že ... možno, že to len ja mám taký dojem. Viete ja niekam nechodím takto aby som to. Že posudzujem, to čo počujem.

A: A to druhý krát bolo kedy?

B: Prosím?

A: To druhý krát.

B: To druhý krát, to bolo, keď boli pred dvoma týždňami. Pred dvoma týždňami? Vtedy mali rozhovor, práve o o jestvovaní náboženstva a takéto. Išlo ... mala som z neho troška radosť, že nezľakol sa ani toho. No. Vtedy bol predsedom... nie.

A: Ale to nevádí.

B: Nie. Lebo.

A: Nemusíte to hľadať. To nevádí.

B: No nie, ale vynikajúco o tom...

A: Áno. Dobre.

B: A bola by, bola by som len... Neviem potom som ho počula rozhovorom.

A: Dobre. Ešte sa vráťme k tým politickým názorom Vašich rodičov.

B: Tak k politickým hovorím. Ináč boli. Mali aj židia, amli...

A: Tú stranu.

B: Tú stranu. Áno. Tak neviem povedať ani, že... tá voľba bola aj ...dobrá. Preto, nepamätám sa. Viem, že mali aj židia stranu k voľbe. A naši rodičia. Ťažko povedať, aby som. Lebo som vtedy ešte nevolila. Takže. No... ale viem, že tá. Reči, teda debaty boli veľké a boli z vysokoškólakmi, ktorí chodili domov a takto. Spolu otec vedel sa a chvalabohu aj mama, boli tak , tak dobre sa vycvičené. Ja som ich necvičila. Ale boli to rodičia, ktorí mohli nám aj dať ako rozumu.

A: Dobre. Vaši rodičia sa stretávali iba so židmi, alebo aj s nežidmi? Priatelili sa s niekým?

B: No tak. To je takto. Oni neboli, tak vtedy aspoň, teraz budem rozprávať tak, ako ja som to videla. Tá spoločenský život pokiaľ bol dosť finančne zabezpečený, tak, tam aj ten spoločenský život nejako rozkvital, alebo tak. Alebo nerozkvital. Neviem. My sme nemali nič dá sa povedať. Takže, len skôr tá mládež. To znamená sestry a títo mali svoju spoločnosť, ale veľmi často sedeli aj s ot... aj mohli s otcom aj s mamou a rozprávali. Ale to nebolo, nebola to taká, také spoločné, spoločenské sedenia, ako môžeme hovoriť: : „Zišla sa spoločnosť.“

A: Aha. Takže skôr také malé.

B: To skôr náhodové, ale každí mal...napríklad k nám, ale nemohol mať nejaký veľký prístup, pretože nebolo kde. Ale tak buď pred obchodom, alebo takto. Takže nemožem o tom hovoriť, že to bol nejaký spoločenský život. A my zase, čo sme sa deti stretávali, tak to sme sa oné, ja osobne už neviem ani ako to...boli, boli niektorí židia dobre situovaní. A nemyslím to, tak väčšina, čo poznala otca, tak považovali ho

za múdreho človeka. Takže... potom aj deti považovali za múdre. Takže sem tam, mohli aj deti mohli s tou spoločnosťou byť. Lebo ináč...ináč...

A: Ale bola to väčšinou židovská spoločnosť?

B: Áno. Väčšina židov.

A: Židovská. Áno.

B: Židov, tak to je ťažko povedať. Väčšina židovská, lebo po tom ako sme začali do oné, do školy chodiť, tak nevy...nevyberalo nič. To už potom nemožno povedať, že by oné.

A: To už bolo jedno potom.

B: nerátalo sa, preto lebo, mládež začala sa. Začali rozmýšľať. Tak začali bojovať proti krivde, tak boli, tak napríklad mali židia mali oni...teraz ma nenapadnú tie, jedna, dve, tri strany sa delili.

A: Tak, že boli šómermi, hašo...

B: Nie, len šómermi. No nie len šómer. To boli aj , ktorí holdovali po Izraeli a tak.

A: Aha.

B: Takže to ťažko mi. Ja som sa s tým nezaoberala. Nie, fakt ja som sa v tom nevedela. Ja som sa veľmi venovala oné – škole. ...ale, ale spolu s tým, som vedela, že jestvuje toto a hento a ...

A: Dobré. Tak prejdime teda už k tej škole. Vy ste sa narodili v roku tisícdeväťstošestnásť, do škôlky ste nechodili.

B: Do škôlky nie.

A: Boli ste doma. Kedy ste začali chodiť na základnú školu?

B: Na základnú školu dvadsaťdva.

A: A spomínate si ešte na niektorého učiteľa? Alebo na triedu?

B: No pravdaže! Prečo by nie?!

A: V Prešove ste chodili do školy?

B: V Prešove som chodila do školy.

A: To bola ľudová škola.

B: Nie, to bola neologická, ľudová škola. Lebo bola aj ortodoxná. Ortodoxná bola tam pri kostole. Aj tam potom uvidíte v tých ...čo som Vám ukázala.

A: A tá neologická bola kde?

B: Tá neologická bola zase tiež bola pri kostole. Tam bol kostol neologický. A vedľa bol škola aj s veľkým dvorom .a tam jak bola škola, tak tam bola aj taká sála, kde mohli takú bežnú sobotu, keď bola, bolo modlitby, teda v piatok večer a v sobotu, tak nie v kostole, ale hore tam v tej sále.

A: Koľko tried mala tá škola?

B: Tá škola mala tri triedy. A síce. Prvú triedu...druhú – tretiu a ... počkajte.

A: Druhá a tretia boli spojené?

B: No. Moment áno. Prvú triedu osobitne, aby sa oné, druhú a tretiu.

A: A potom štvrtú a piatu spolu zase.

B: Štvrtú a piatu. Áno. A to sa striedalo. Šak ja som tam učila, tam na tej židovskej škole, keď už museli odísť s , s kresťanskej školy. A začala som učiť na židovskej škole, už za vojny. Hej? No tak tam som mala. Ja som tam mala jednotriedku.

A: A po absolvovaní tejto školy neologickej, potom ste začali chodiť na meštianku?

B: Áno.

A: Do meštianky v Prešove?

B: V Prešove. No, no. Normálne. To v prešove boli najprv tie nábožensky delené školy.

A: Áno.

B: No, ale potom bola meštianka a to bola štátna.

A: A na tú ste chodili?

B: Áno, na tú som chodila. Štátna meštianka. Do gymnázia som nemohla, tam bolo treba platiť. A tento riaditeľ z meštianky eee Devenčík, to moja, moja sestra už vtedy končila práve štyri roky oné meštianku a išla robiť, aby zarábala niečo. V štrnásť mala? V pätnástich rokoch.

A: To bola tá Anička.

B: Áno. A ja som bola ...a tá staršia, tá už tiež ako oné...teraz neviem.

A: A ona sa ako volala tá strašia?

B: Lujza.

A: Lujza, Anička, potom bol?

B: Áno, to bola Lujza, Anička potom bol Bernát – brat. Blanka – ja. Potom bola teda Malvína.

A: Po štyroch rokoch.

B: po štyroch rokoch. Potom ... Hilda, potom bola ...Počkať Malvína, potom bol Ďuro, no nie Ďuro, my sme ho volali Murte, ale volal sa Henrich.

A: Henrich.

B: Áno. Potom bola Alžbeta.

A: Betka?

B: Nie, Hilda...

A: Hilda a Alžbeta.

B: Hilda a Alžbeta.

A: Tak dobre. Takže na tej meštianke mali ste vy nejaký oblúbený predmet?

B: Ja a oblúbený predmet? Ja som sa všetko sa mi, celkove sa mi škola ako darila. Mohla by som povedať o meštianke, keď hovorím, ale celkove sa mi meštianka darila. Bola som. Čo ja sa čudujem, že práve ja, že ja som bola celkom slušne, celkom slušne som sa chovala. Ja ktorá mám taký dojem, že to bolo skôr preto, že, že keď už nemám peňazí, nemám nič, tak aspoň...viete, keď. lebo to je otázne teraz. Lebo človek, keď predsa po toľkom čase, alebo hocikedy rozmýšľa, tak otázne je, či skutočne preto, alebo či, iné dôvody boli. No tak ja myslím, že radšej tie dôvody nepov...nemôžem vedieť. Ale to, čo bolo. A tam. Nie ja takto myslím. Keď ale bolo inak a neri to správne, ale fakt je, že takto, že ja som tam na tej meštianke a ja sa dosť čudujem, lebo ja som dosť živá bola. To na ľudovej škole dva krát, trikrát ma chceli odniesť do pivnice, lebo som neviem čo. Nepamätám sa, čo. Ale pamätám sa na to, nie, ale na to sa pamätám, že ma ťahali. Riaditeľ išiel, že idem do pivnice. Takže ... Nie, neviem, ale skutočne neviem, že či tomu, preto lebo ja si aj nahováram, že ja som vždycky spravodlivá bola.

A: No, tak túto meštianku... Jednoducho Vám to išlo dobre to vzdelanie. Dobre ste sa učili.

B: Dobre som sa učila a dohodli sme sa s riaditeľom, že prejdeme na gymnázium. A že prejdeme a budem sa učiť. Ja som čítala vtedy štrnásť ročná Atomy Boha od... to

teraz nebudem vedieť zase... Otázky, výchova týchto, prostitútiok, alebo dôvody, dôvody tejto výchovy a šťastie, nešťastie jednotlivých chorôb. Týchto... Chýbajú mi slová.

A: Nevadí, no a potom v ktorom roku ste prešli na gymnázium?

B: Prosím?

A: Kolkátačka ste boli na mešťianke, keď ste prešli na gymnázium?

B: Ja som bola v štvrtej mešťianke.

A: A potom ste išli na gymnázium?

B: Chcela som ísť. Nielenže ja som chcela. Aj riaditeľ bol za to. Som bola výborná matematikárka. Ja som veľmi dobre, oné slovenčinu – ja som recitovala, ja som si výborne spevacky talent bola – od sporanu až po tretí hlas. A kde bolo treba v spevokole u nás, to Friedmannová tam, tam ma strčil, lebo tam pomôžeš, tam oné. Takže, mohla by som povedať, že mi to išlo. Aj keď vie, o tom jeden polrok sme mali dvojku s chovania všetky dievčence. Mali sme dievčenskú triedu a všetky dievčatá sme mali na oné, na pol roka dvojku z chovania.

A: Prečo?

B: Lebo pani učiteľka neprišla na hodinu a my sme sa bavili. Ona prišla neskoro a pokiaľ ona nešla, nešla mi nerobili sme krik. Ale on došla... Pred tým, než ona došla, tak jedna žiacka, ... predstierala : „Žiaci vstajte horé!“ Ale s takým nejakým hlasom a urobila cirkus. A ona práve vošla otvorila dvere, tam mi sme nepočuli, lebo to nebol – nebol taký krik, ale ... nie štvrtá trieda. Slovom, nejaké také „Stante horé!“ A ona mala aj taký nejaký divný hlas a divný výzor a my sme sa, keď ona vošla a to povedala, mi sme sa začali rehlíť. No tak čo bolo? Pred, a to bolo v poslednej triede, na pohovkách, keď sme si podávali žiacke, teda vysvedčenia. Tak dali nám dvojky z chovania.

A: Takže to bolo až v piatej keď v poslednom roku? Lebo vy ste nakoniec neprešli na to gymnázium.

B: Ja som na gymn... oné, ale to nebolo v piatej.

A: Tak vo štvrtej?

B: Lebo to ináč bolo. Vtedy bolo, prvá, druhá, tretia, štvrtá a teraz do...na mešťianku sa. Na gymnázium bolo možné ísť vtedy od štvrtej, od piatej triedy. Áno? Ale ja som nešla. Išla som do piatej. No a potom už som išla do prvej, druhej, tretej gymnázia.

A: takže v piatom ročníku ste mali tú dvojku z chovania, keď to bolo v poslednom

B: Ale to bol štvrtý, lebo mešťanka začala v prvom, prvým ročníkom.

A: Dobré.

B: Normálne by bolo stačilo aj tretia mešťianka, lenže tým, že ešte som chcela ďalej ísť, tak ... ako pridané, len preto. No ale keď prišlo na to, začala som sa učiť oné, latinsky a naraz prišiel riaditeľ. Inak on mal aj židov rád. On mal taký, to som na tom, naríklad, keď som išla odpovedať matematiku, alebo ...on, on mal také iné srdce, než ostatní učitelia.

A: To už bolo na gymnáziu?

B: Nie. Veď som na gymnázium nechodila.

A: Tak nie.

B: Nie. Tak potom, potom hovoril takto: „Tak Blanka. Co udeláme?“ Hovorí : „Tatínek peníze nemá.“ Do Prahy ísť...ach ja som chcela ísť študovať do Prahy zdravotníctvo. A preto, lebo ja by som vychovala aj ... Keď si to tak pomyslím, že ja by som tam vychovala tých, bolo veľmi veľa chudobných spolužiakov mojich. Boli čo vonku bývali. Skoro ako cigáni. V tých biednych. To mali čistotu, ale čo mali málo.

Malý byt a jedlo a všetko bolo všelijaké. A ja som si...a potom sa stali z nich obyčajné kurvy. Nič iné. No a to ich bolo dosť aj v Prešove. No a teraz ja som chcela. Prečítala som tú knihu Atómy boha, takže už som mala meno. Myslím, že on odišiel. Myslím, že bol ináč... buď žid, alebo čo. Lebo tesne pred vojnou odišiel. Bol to spisovateľ. Veľmi dobrý. A oné, tak ja som povedala, že ja chcem, ich tu vychovávať. Áno, aj ako lekár, aj ako ... No a na to, mi potom povedal riaditeľ, že tatínek, peníze nemá, že aby som teda si volila niečo. Tu čo ... lebo čo budem robiť. Do Prahy by som musela ísť študovať. Nie, tak to tak. A ja som sa medzi tým, už učila, tak latinsky, latinu. Aby som niečo vedela už do tej kvinty. Áno? A vtedy už som, už v tej triede, už v tej poslednej v tej štvrtej, už som dávala hodiny – otec mi to našiel. Tým mladším.

A: vy ste učili mladších.

B: mladších. Oné... Deväťdesiat korún som dostala za mesiac ako na výplatu.

A: Matematiku ste ich učili?

B: Len matematiku. Lebo to nevedeli. Lenže, tie peniaze, bral otec. Lebo otec mi ich našiel, tých žiakov. Toho žiaka. Či dvoch som mala. Ale ostal len jeden. Ale, hovorím otec...

A: Otec bral tie peniaze.

B: Otec bral tie peniaze. Čiže ja som mohla len mlčať, preto, že potrebovali, preto, že nebolo za čo jesť. No a keď ešte riaditeľ mi povedal: „Blanko, ale peníze...tatínek, peníze nemá.“ A už ten obchod bol taký, že tam pol kila cukru chceli, tak išla kúpiť na druhú stranu, áno? Aby som tých, päť, či desať halierov zarobila. To moja sestra absolútne nevedia! To ich nikdy nezaujímal. No, čo je možná, možno, že ani mňa nie v takom tom veku v tom mladšom. Viete ťažko sa to hovorí. Odcudzuje. Tak som hovorila, dobre, tak pôjdem do učiteľského ústavu. Mne to je jedno, ale ja pôjdem a aj pôjdem učiť.

A: A v ktorom roku ste išli do učiteľského ústavu:

B: Do učiteľského ústavu som išla v tisícdeväťstodvadsať... ale nie tridsaťštyri, tak nejako tridsaťjeden, tridsaťdva.

A: A koľko rokov ste tam chodili?

B: Do učiteľáku? Štyri roky.

A: Tak keď ste išli v tridsiatomdruhom, tak ste v tridsiatomšiestom končili.

B: Ja som v tridsiatomšiestom končila.

A: Áno, takže v tridsiatomdruhom ste začali.

B: No, oné teraz ale... išla...

A: A učiteľský ústav bol v Prešove?

B: V Prešove. A bol vynikajúci tam. Výborní učiteľský zbor. Profesorov tam mali vynikajúcich. Oné, cvičná škola bola.

A: Aká?

B: Cvičná škola. To bola, len náborná. Teda vtedy to bola ľudová škola. Špeciálna, len pre učiteľský ústav. Veľmi dobrá. No tak. No dobre. Ale tam tiež bolo treba protekciu, oné. to nešlo, bez protekcie. U nás chodili z Prahy žiaci. Tak to skutočne z republiky celej. Boli, čo inde ich neprijali a jednak veľmi, ten tento ústav bol veľmi výborný. Boli tam aj takí profesori. To nebolo. No a dosť na tom, že teraz prijať. A teraz ten cirkus. Otec ma vybral zo školy, koncom už posledný mesiac. Jeden týždeň som ešte chodila a potom otec ma zobral do roboty. Schnitzerovým, ma dal do účtovníctva, aby že tam začnem robiť. Že keď skončím, keď vyjdem už zo školy. No áno, lenže ja som bola jedna speváčka v ... možno, že to bolo šťastie moje. Jednak som to nechcela. Lebo ja som chcela, mne hovoril riaditeľ, ja som podala žiadosť do

učiteľského ústavu. No, ale to sa podávalo už o pol roku, tak to nebolo len tak. No a teraz ale jak sa dostanem, do toho učiteľského ústavu? Riaditeľ ma nie, že ma uspokojoval, že dostanem sa. On bol presvedčený, že ja s mojimi vedomosťami dostanem sa. A že ja dostanem, lebo ja som aj ináč hovorila. Už iné veci som čítala. To čo moje staršie sestry. Že predsa len v takej rodine, kde, kde sú a ich zaujíma, zaujímajú sa o všetko, takže aj tie deti mladšie to potom...

A: Pochytia. Áno.

B: Ja myslím, že áno. Že je to takto. A dosť na to, že? No čo sa stalo? Skúšky, prijímacie som mala mať v sobotu. No ja nemôžem... ja svoju, ja som od z toho podniku, kde som išla, tak v prvom rade náš učiteľ spevu, ešte z meštianky, povedal, že musím prísť do spevského zboru, ešte do konca roka, keď treba. Lebo to mi dovolil riaditeľ. On vedel, že nemáme peňazí. Nevie, kde to všetko zistil, ale on všetko vedel. Volal sa Herodes ešte k tomu.

A: Herodes?

B: Herodes. Áno. Ale hľadať takého človeka. Viete, teraz keď tak...

A: No dobre. A ako to nakoniec dopadlo?

B: No, tak v sobotu. Že ja v sobotu nemôžem ísť. Že čo urobím? Na to som si dala, že zlomenú, mám ruku. Že niečo také. Už sa nepamätám. A že aby mi odpustili. Tak riaditeľ mi to ešte z meštianky, žiadal inšpektora, nejakú riaditeľku – to bola práma riaditeľka. Tak oné, ktorá vedela voľačo, ale ktorá nerobila žiadne cirkusy. Myslím, že to bola aj stará dievka, ale mala aj syna. Ale to už nie je dôležité. Som mala nejaké dôvody. A a oné. A on ma vyprosil. Aby išla som v pondelok na skúšky. Naraz od soboty. A teraz keď som išla, tak preložili mi, tú skúšku, že nič sa nestane. Tak ja som prišla v pondelok na skúšku, tak som mala oviazanú tú ruku trochu, no a prvá vec, keď vošla riaditeľka, lebo chodila všade sa kontrolovať. Vojde dnu a : „Friedmannová, už ruka nebolí?“ Ja som myslela, že tam...to ešte teraz to cítim. Že tam sa prepadnem, ale nič sa nestalo skúška bola celkom dobrá, až, až na oné...a, ale nemohol ma chytiť. To bol profesor, potom sme sa dozvedeli, že to bol jeden esesák. Na konci. Nie na konci, keď už bolo po všetkom. Ale ne, nemohol ma chytiť, lebo ja som lepšie slovenčinu a literatúru vedela ako on. Tak, že keď som len, hocičo sa o literatúre. Či českú, či slovenskú – to ja ešte dneska mám ...

A: Nebol to ten, čo učil aj Francúzštinu? A nevolal sa on Jánošík?

B: Prosím?

A: Nevolal sa ten učiteľ Jánošík?

B: Jánošík bol v Prešove oné. Bol u mňa. Učil ma jeden rok, či dva slovenčinu.

A: Lebo to bol taký ľudák, ktorý... on učil aj pána Weisera a pán Weiser vravel, že tento Jánošík mu povedal, že žid nemôže vedieť po slovensky. Že to bol taký ľudák, ktorý...

B: A až tak vidíš. A Jánošík považoval mňa za najmúdrejšiu. A vedel, že som židovka. Že tak nemožno... my sme nechodili do jednej triedy. On chodil, ale to bol Čech, ten čo ja myslím. Čo ja o ňom hovorím, že. Jánošík ma ale tiež učil. Jánošík myslel, že ja som najmúdrejší človek v onom, pretože som poznala literatúru. Tak isto, ako tú knihy Atómy Boha. Ja som ju čítala, alebo iné veci. A hovorím: „Ja som to čítala.“ Bože, oné, teraz, keby som sedela v inom klude, tak to viem. Tak nie Jánošík. Potom Jánošík od nás odišiel. On prišiel z Košíc do Prešova a ...to by bol cirkus, keby tu bol Weiser teraz! Viete?

A: Že každý by ste si obhajovali svoje.

B: Nie. Ja neobhajujem. Ja som vedela, že mňa má riaditeľ rád už od od sestry, ktorá končila a ja som začala. A on pre sestru, hovorím, že napísala úlohu, či čo to bolo a poslali to Masarykovi. A tak preto hovorím ja som mala už dobré meno.

A: Dopredu.

B: Dopredu. Ale náhodou tí učitelja, ja som sa s nimi stretla aj potom .

A: Vy ste sa počas školy nikdy nestretli s nejakými náznakmi antisemitizmu? Že by Vám dali pocítiť počas školy učitelja, alebo spolužiaci?

B: No, ono, ono sa to...počas meštianky nie.

A: A na učiteľskom ústave?

B: Na učiteľskom ústave sme boli veľmi miešaní. Židia, Slováci, Česi.

A: Áno.

B: Boli. Ja som nie, ...ťažko bolo mi niečo. Lebo mne keď niekto niečo začal proti mne, alebo proti, tak ja som sa hneď bránila. Ja som s týmto vždy bola, oné. to bol cirkus aj. Aj tuto teraz s oným s učiteľmi aj tuto v Bratislave, lebo ja som im otvorene povedala

Kazeta číslo 2, strana „B“:

B: ...Ale to musíte vedieť “. Ale potom pardon nejestvuje. Takže ja, ja skutočne v tomto... ale pocítli. Čo by sme neboli pocítli?! Ono... ale to bolo také skôr pletkárske oné. Že napríklad niečo, nejaký...

A: Nie. pokračujte. Ja len kazetu hľadám ďalšiu. Hovorte ďalej.

B: No to mi. To som , to, že no napríklad v tej meštianke – vidíte? Posledný rok, keď sme boli. Posledný rok na meštianke, sme...ja som ochorela. A tým, že som ochorela, tak som oné, jeden týždeň nebola v škole. Mys sme boli samé dievčatá.

A: Áno.

B: Tridsaťšesť dievčat myslím boli sme. A sedeli sme takto... štyri, či... tak dvanásť bolo nás židoviek. Áno, šesť takých lavíc. Potom už bol pec, teda oné. a potom bola po štyri zase tých tridsať. No už neviem. Slovom, tých tridsaťšesť boli tých žiačok nás dievčat.

A: A tie židovské boli mimo posadené?

B: Nie. Boli sme normálne.

A: Normálne rozsadené.

B: Pokiaľ ja som nebola chorá. Ja som potom bola chorá. Nevie, či päť, či šesť dní a vrátila som sa do školy a na to sa dívam, tých šesť v týchto laviciach, všetky židovské dievčatá a hovorím ja tak jak som zvykla: „ Tak nazdar! A mne ste kde nechali miesto?!“ No tak, že oné, tam na tom , lebo ja som bola najmenšia, tak na onom. Hovorím: „A čo ste? A prečo ste sa tam posadili? Kto Vás tam posadil? Ved' mi sme celkom ináč sedeli!“ A na to ona mi, niekto odtiaľ, hovorila, že, už neviem, to už je jedno ktorá. Naša. Hovorí, že jedna spolužiačka volala sa Domagarská, ona bola so solivaru, ona povedala, že židia smrdia, tak sme si všetci posadili tu. A hovorím: „Kto? Domagarská? No dobre!“ prosím ťa príde... vidíš, teraz mi to sa vyoné. A teraz prišla matematika. V prvej lavici som ja sedela. Koho nevyvolá z matiky odpovedať riaditeľ? Domagarsú! A tá trieda bola dosť malá, že tam oné, to miesto k tabuli bolo dosť malé. Asi takto. Kúsok. A teraz ona, oné neviem čo mala, ale tuto mala vzorce napísané.

A: Na ruke.

B: Na ruke. Ja som ešte nepovedala nič. Ale vtedy som prvý krát urobila niečo, čo som v živote nerobila snáď ani potom. Lebo som si oné ... nevedela. A ja som to vykričala, že ona má na ruke.

A: A odtiaľ, že odpisuje.

B: No, nie že odpisuje. Šak. Ale pri riaditeľovi nemohol nikto. Veľmi odpisovať, pretože on stále stál oné. a vtedy som to ...

A: Povedala.

B: Povedala. A ešte riaditeľ mi niečo... „Blanko, ty si ale...“ Nevieť čo. Ale niečo kladného. Tak vtedy som hovorila, tak keď sme oné...

A: Smradľaví.

B: Áno, tak tak nejako som povedala. Toto som požila práve. To čo ona použila. A nikdy viacej som ja s ňou nehovorila.

A: A potom ste si sadli naspäť?

B: Nie.

A: Zostali ste tak sedieť?

B: Ja som povedala: „Nikdo nesadne si. Tu budeme sedieť! A uvidíme, že kto smrdí!“ lebo náhodou tie dievčatá boli so židovských rodín, ale boli slabšie žiačky.

A: Slabšie žiačky.

B: Kto nemusel, kto nemusel nechodil oné. tak to som. Na to nikdy nezabudnem.

A: Akých ste mali priateľov na škole? Mali ste kamarátky nejaké dobré?

B: Kamarátky som mala, ale aj tie, ktoré boli z ľudovej školy ešte.

A: Áno? A boli to židovky, alebo normál...

B: Židovky, lebo tam boli židovky len. V ľudovej škole.

A: A čo ste robievali počas voľného času?

B: S voľným časom? Tak každú sobotu, na poobedie sme sa zišli. Tak dve, tri, štyria, dvaja ... ako. To staré kamarátky, ktoré ešte aj, už potom po smrti... po vojne, pokiaľ sme žili, alebo čo sme takto boli. Čo píšete?

A: Kazetu si označujem.

B: Jaj tak. Oné. tak, tak to , to sme sa schádzali takto. Len tak.

A: Porozprávať sa?

B: Nó. Tak povyprávať sa.

A: Vy s rodičmi, keď ste ešte bývali, nechodili ste nikam na dovolenky a na výlety. Neboli peniaze.

B: Ale kde boli dovolenky. Ja som, pokiaľ mi starí rodičia žili.

A: Tak ste chodili k nim.

B: To ja osobne. Ja, ja práve rozmýšľam ako je to možné, že ja som tak lpela na tých rodičoch. Na tých rodičoch. Mňa to vždycky aj teraz ešte, mne stačí len pomyslieť a už mám slzy. Ale že ja jediná z tej rodiny, prečo som ja tak visela na tých rodičoch?

A: Keď paradoxne ste boli to nechcené dieťa.

B: No nie to. To nie. to ja som vtedy nevedela, že. Ja som mala devätnásť. Už učiteľka som bola. Mala som už dvadťdva rokov. Už, už v onom...

A: V Giraltovciach?

B: Ale nie. To som v Užhorode bývala u , u sesternici maminej a tam som spala. Lebo tam som učila a v Somotori. Takže no chodila som vlakom každý deň. No, ale s ňou som bývala tam a raz v sobotu, bol feriálny deň. Manžel jej pracoval a potom aj do kostola chodil. Do židovského samozrejme. No a tak hovorí: „Blanka pod' sem. Tu k posteli. Trošku pohovoríme.“ A začala mi rozprávať o mame. totiž moja mama, vraj, keď prišla z Poľska, teda ako oné. ona nenosila dva roky parochňu. Vôbec nenosila. Vôbec nemala, lebo ona nebola doma navyknutá tam. Jej rodičia. Ale že vraj mala krásnu, onú pokožku. Teda tvár, kožu, že, že chodili na čudo sa dívať, že čo robí ona. Cez... do susedný, tam bola susedná izby, byt mal kúpeľňu, takže išli sa

pozrieť, že ako sa ona česie a čo má. A moja mama sa okrem nejakej masti čo mala na tvár a okrem toho dva roky ani paruku nemala. A neviem, čo ju napadlo nakoniec, lebo otec by nebol. Nakoniec začala paruku nosiť. Nakoniec aj bola nábožnejšia ako všetci my. Aspoň tak to vyzeralo. No takže.

A: Pokiaľ hovoríme už o tej nábožnosti vo vašej rodine, Vy ste slávili všetky sviatky, všetko ste dodržiavali, košér bola domácnosť.

B: Všetko, všetko. Košér bolo.

A: Povedzte mi na ktoré také sviatky židovské si pamätáte tak najviac. Čo vám tak utkvelo v pamäti. Ktoré ste mali Vy najradšej?

B: ... to je veľmi ťažko povedať, lebo každé sviatky z mojej strany viete? Pretože neviem tie deti. Ale nemali sme nikdy také sviatky, aby sme sa mohli tešiť.

A: Takže to bolo také skromné.

B: Všetko, všetko bolo skromné. Aj keď boli oné, povedzme Veľká noc keď bola. Sa hovorilo. Jak sa volá tá kniha? Tá oná?

A: Talmud?

B: Nie! Na Pesach! No oné, večer na veľkú noc, keď sa otvára ... ale čo? Tak otvára sa... na onom, hanuka. Ale nie hanuka. Ježiš, oné...tak veľká noc prichádza, tak otec sedí. Tak po prvé je tam všelijaké jedlo také, ktoré pripomínajú oné, vodu a smrť a čo, čo, každú onú. Hanuda?

A: Ak máte to na mysli?

B: Hanuda je oné čo?

A: To je tá kniha, keď Pesach začína, tak.

B: No tak to je tá. Už so zabudla. Tak s tým sme začali.

A: Áno.

B: Hej? Už vtedy ale sme boli osme, osem detí. Ale a my sme vedeli si robiť náladu. Áno. Viete, že my sme napríklad na ten večer skoro na, na samozrejme, že mama robila všetky tieto ... To viem, ale čo pripomínalo slzy, ... čo ja viem, to už neviem, jak. Kedysi som to vedela celkom presne.

A: Áno.

B: Nikto iný ako ja. Lebo ja som... bola ten, čo sa v náboženstve vyznal. Takže... už len to padla taká poznámka, taká, že keď sedí osem detí – teda desať ľudí tak už je...

A: Veselo.

B: Viete neboli sme. Nie veselo. Ale nerobili sme. Vedeli sme, že nemôžeme mať viac než máme.

A: Áno.

B: Áno? A ani sme nečakali viac.

A: Ešte si spomeniete na nejaké také typické jedlá, ktoré Vy ste mali radi? Ktoré...?

B: Radi? Nemali sme . ono radi, radi by som nemohla povedať. Nemali sme niekedy...ono ten, ja s potom som ako dvadsať ročná už odišla z domu. Ja som síce bola doma, prišla na sviatky a takto, ale už iné starosti boli. Už už vojna bola. Už sa, už spolužiačka nás zhánali z ohého, z korza. Áno? Nesmeli ste oné. na jednej strane spolužiačka a na druhej strane vojaci, kresťania inak, ktorí nám dvorili pred tým. Kludne nás zobrali do kaviarne. Aj mohol tam byť Tiszo. Aj vtedy kašľali oni na to. Takže, ono....ono to bolo veľmi také...Preto ja, ja práve by som toto, že nie oné. že nie som za to, aby potrestali tých ľudí, ktorí už sú tu. Už sú po vojne. Ale , a to....ale majú hriechy. Majú hriechy, lebo mi – mne nemôže nikto povedať, že tí ktorí išli bojovať, Slováci, oné Slováci – kresťania išli Slováci bojovať, že tí to mali. Že vyberali len Rusov a neviem koho a ostatných nie. no a vynechali teraz jednu celú, štyri , štyri

rokov volenú, no veľmi veľký kus národa. Aj keď som presvedčená, že nie všetci vraždili. Ale mi sme vynechali a preto máme medzeru a miesta pre zvyk...pre vznik takého slováckeho, slovenského ... no...

A: Takého ľudáckeho.

B: Takého ľudáckeho! Takého. No nie len. Ale tí ktorí teraz tu ... tá oné, katolícka strana.

A: Áno.

B: Márne je to katolícka strana a budú mi tu rozprávať ja neviem čo, ale každý z nich ... otca... od Milkošku ... po ... Ako sa volá ten predseda národ... čo teraz?

A: Hrušovský?

B: Áno. Po Hrušovského a ešte k tomu Sokolovi, ani jeden nie je čistý...aby človek mohol veriť, že by nevraždil. Ja som tak, tak ďaleko. A ja som tak ďaleko, že teraz ja som tak, tak sa hnevám a možná že nemala by som, nemala by som pretože oné, ... Jednak sa hnevám aj na moju sestru. Ale napríklad, myslím si a možná, že mu krivdím – to neviem. To aj onému, z ... z oné.

A: Nechajme to tak radšej. Vráťme sa len k tomu rozprávaniu, lebo sme skončili vlastne, to predvojnové obdobie. Vy ste v tridsiatomšiestom končili tú školu, potom ste išli pracovať. Kam ste išli pracovať?

B: Kam som išla pracovať? Najprv som išla – ma požiadal inšpektor v Prešove, aby som zastúpila – učiteľia chýbali na meštianke. Aby som – to práve bolo ten rok, keď Masaryk zomrel, keď mal bol aj oné. tak vtedy. A či by som nešla učiť na – tam na meštianku. Tak samozrejme. Prečo by som nešla? Lebo ten inšpektor ma poznal už s predtým, ale ešte som neučila, ale na meštianku. Tak idem. No ale samozrejme vec, že s tým bol najprv dosť ťažký cirkus, pretože to bola katolícka škola – to boli z katolíckej školy zosúvané, oné oný títo z katolíckej školy do triedy, lebo viac tried bolo na meštianke. Myslím prvé triedy boli. A boli tam zoskupení tí z katolíckej školy. Áno? Čiže nič spoločného so židmi. Ale Blanka Friedmannovú poznali. Poznali, pretože celý prešov bol dvadsaťštyritisícový – my sme bývali na strede. Blanka Friedmanová nebola taká – tak fajnovu vychovaná, že by nebola išla na k cirkusu sa dívať, čo všetko sa tam robí a nebola spolu... alebo nekamarádila sa s ... Poznali ma. „Friedmannová nás bude učiť!“ „Friedmannová nás...“ Ja som za dva týždne, za dva dni mala taký klud v tej triede, ale nešla som tam ešte. Lebo ja som nerobila cirkus. Naopak. Ja som ich nechala. A som povedala : „To je veľmi – celkom sa mi páči, že takto ma voláte. Predstavte si, že vy by ste boli tu ...“ A takýmto štýlom som ich. Ale boli tam ešte iní učiteľia z meštianky. A ešte prvý deň, keď ma tak privítali, tí učiteľia, tak jak som stála, klakla som si: „Milí páni učiteľia, tak ako ste tu. Ak som vás niekedy nazlostila natoľko, že vás to až mrzelo, prosím vás odpustite mi všetko. Nikdy by som také niečo nebola urobila, keby som nebola zažila, že čo to znamená pre učiteľa, že žiaci aký sú.“

A: Áno.

B: Teraz jeden, druhý išli ... veď ja som predsa nebola taká zlá. Ale učiteľ, ináč som ho mala rada, ale neviem – bol taký....Jeho ženu som mala radšej. Ako ona nás aj učila. Tak prišiel ku mne a hovorí: „Ale Vás som – nevytiahol Vám uši nikdy. Tak to teraz urobím.“

A: A tak Vás vyťahal za uši?

B: Ale takto, to bolo, len tak. Takže ja mám také celkom fain spomienky na ... a pritom som presvedčená o tom, že vôbec ma nemali nejako extra radi.

A: A kde ste pracovali potom? Ako dlho ste tam pracovali?

B: Tak tie dva týždne, alebo tri. Už neviem. Slovom... nastal klud, všetci boli úplne prekvapení, lebo to boli deti z ulice väčšinou. Čo som urobila? Hovorím: „Nič som neurobila.“ Hovorím ... tak ja to viem, ja to s deckami viem robiť, o tom potom. Ja

som v skutočnosti chcela ísť na tú cigánsku školu učiť a preto som. A ľutujem – bola len jedna cigánska škola v onom, na Slovensku – a to v Humennom, ale ja by som bola išla. A ja by som im bola ukázala, že aj cigánom možno, možno ich aj veľmi dobre učiť. Veľmi dobre. Lebo ja keď idem v aute, v autobuse s cigánkami a nepoznám a budú robiť krik a pôjdem k nim a poviem im: „Počúvajte sem, viete najradšej by som vás kopla a vyhodila odtiaľto. Počúvam a dívam sa prečo je tu taký krik, prečo vy ho robíte? Prečo chcete ukázať tým ľuďom čo sú ticho...“ a tak ďalej. To všetko za pár minút hovoria tichšia ako tie – oné aj dámy aj neviem čo. A je klud. Oni cítia, že ja im nemám čo – že ich, že ich, že mám k nim vzťah. Že mne nie je. To je tak isto ako keď tí robotníci povedali, prečo všetci sú – nikto nie je takí milí a slušní ako vy ku nám.

A: Dobré. A potom? Po Prešove?

B: Po Prešove som potom išla učiť ako oné – pane bože... prvé miesto čo som...Jáj to v – pri Užhorode. Na slovenskú školu eee ... Teraz...

A: To vtedy keď ste bývali u tej tety? Už ste povedali to meno. Bolo to na S niečo. Ale už som zabudla.

B: Áno. Somotor. Nie tak ja v tom Somotore som učila ďalej. V ďalších... Vtedy nás prekladali podľa toho, ako končili prázdn... prázdniny, alebo ... alebo prázdné dni. Myslím choroby a choroby a také veci.

A: To Vás vždycky preložili tam, kam bolo treba.

B: Kam bolo treba. A v Somotori som učila potom. Pred tým som učila pri Užhorode ... no počkaj... Somotor bol...

A: A potom ste učili ešte niekde?

B: No pravda! Pravdaže učila som. Najprv som učila v Somotore – predsa je to v Somotore, pri už – z Užhorodu som chodila do prvej dediny. Už u nás na Slovensku – mimo Užhorodu, predsa už tu na Slovensku a tam na stanici bola slovenská škola. A tá slovenská škola bola len dvojtriedna – troj? Dvojtriedna.

A: To už nemusíme tak detailne.

B: Nie. Len hovorím. No veď práve pre to. Potom som učila v onom v Šurtoch. To už je pri – stredné – bližšie – pri Kráľovskom Chlumci, takto – tak tam som učila na oné na slovenskej škole, lebo vždycky to boli aj maďarské aj slovenské školy. Na slovenskej škole. Potom som učila v Lemešanoch. A potom som učila...áno v Lemešanoch a potom som učila...potom to som prešla až do...Ono v Lemešanoch som učila. Bolo to tam veľmi dobre. Chceli ma tam aj. Ale oné, lebo nebolo vtedy miesta pre učiteľov, ani pre týchto – ani pre na gymnáziá. Nemohli kde učiť – žiadni profesori. No a potom som išla učiť do Giraltoviec.

A: A v Giraltovciach ste boli od ktorého roku? Tridsaťosem?

B: No ešte pred tým som učila. Ono v Giraltovciach som bola od roku tridsaťdeväť.

A: Od tridsiatehodeviäte? A do kedy?

B: To už som bola do konca – do do, ale to už nebola škola, to už boli potom tie všelijaké čo mi ústredňa židov.... ja som bola na škole. Inšpektor aj chcel, aj vedel, kto som čo som. Oné. aj preto aj ma mrzí a jak ho potom aj odviekli. Ale ...

A: Vlastne neučili ste tam už potom. Presne tak?

B: Ja som učiť učila. Učila som židovské deti. Ja som mala jednotriednu školu. Od, od deviateho... deviateho... január...nie január. Do čerta! September! Nie od marca...

A: Tridsaťdeväť.

B: Od marca tridsaťdeväť ma zobrali do židovskej školy, pretože vyrazili...a učila som v Giraltovciach.

A: A tam ste potom aj žili?

B: Tam som žila. Tam som bývala.

A: U koho ste tam bývali?

B: Ja som mala strýka – oné, oné príbuzných . prečo? Poznáte niekoho tam? Nie?

A: Nie. to ...

B: Tam som žila. Tam som bývala,. Najprv som bývala u príbuzných a potom som, lebo začali prísť k nim utečenci – tak som potom bývala, až teraz len viem, jak ma. Nakoniec to platil všetko môj bratranec. Ktorému už nikdy – ani synovi vrátiť nemôžem. A pretože mi platili.

A: Ubytovanie?

B: Nie. To je takto. Inšpektor.

A: Oni Vám platili ochranu?

B: No to je takto. Aby mohli platiť, šak ja som musela to tam sú tie spisy. Toto sú tie spisy. ... ústredňa židov mi pomohla a mala som všetko falošné – všetko. A toto som si odložila ja. To je takto. Ešte aj železničnú onú som mala na židovskej škole. Tu je. Tuto ma vypúšťali. Oné. a druhá už úplne som. No a tu sú potom všetky tie.

A: Tu je z ministerstva školstva národnej osoby v Bratislave.

B: Áno tak to tam je.

A: Blanke Friedmannovej, učiteľke v Lemešanoch.

B: Áno, to už bolo teda v Lemešanoch.

A: Sprostujeme Vás zo služobných dôvodov dňa tridsiatehoprvého októbra tridsaťosem z miesta výpomocnej učiteľky na štátnej ľudovej škole s vyučovacím jazykom slovenským v Lemešanoch.

B: Áno, my sme boli výpomocní aj profesori aj učelia.

A: V školskom inšpektoráte dva v Prešove a zastavujem vám uvedeným dňom výplatu odmeny.

B: Lebo tuto, tuto je tá.

A: A toto je už z Giraltoviec.

B: áno. Tuto. Tu je už...

A: Tu je z Giraltoviec. Na základe predložených volebných listín, schválených príslušnou vrchnosťou dáva sa na vedenie, že ste boli zvolená na uvedenej škole za riadnu učiteľku. S nevypovedateľnou - v služobnom pomere dočasnou. Súčasne berte na vedomie, že ste službu nastúpili deviateho mája tisícdeväťstotridsaťdeväť.

B: Hovorím v marci, ale no tak v máji to bolo.

A: A na žiadosť udržiavateľa školy. Je z do dňa osemnásteho júna tisícdeväťstotridsaťdeväť – tento dokument.

B: Áno. A toto je všetko to falošné.

A: Toto je všetko falošné?

B: Áno samé, to sú. Do múzea. Ja som totiž to všetko dostala ...

A: A to Vám pomohol ten strýko? Bratranec? Tuto?

B: On pomáhal viacerým. Ten bratranec. On bol Hermanov syn. Ináč on je zubár.

A: Áno. A ako sa on volal? Ten bratranec? Nespomeniete si?

B: On bol z Michaloviec.

A: A tu som našla ešte jeden dokument. Z roku štyridsaťdva.

B: Áno.

A: Pre učiteľku Blanku Friedmannovú. Do Giraltoviec. Učiteľka židovskej ľudovej školy v Giraltovciach vyradená zo školského života Slovenska. Toto rozhodnutie platí do odvolania.

B: A nič neplatí. To všetko je...

A: To všetko je falošné.

B: To všetko je falošné.

A: Takže vy ste vlastne celú, celú vojnu prečkali v Giraltovciach?

B: áno. Samozrejme ja som tam bola.

A: Lebo tu je zase. Ústredňa židov ... ďalší dokument. Jedenásteho mája štyridsaťštyri. Na základe osobitného príkazu ministerstva vnútra, oddelenia štrnásť potvrdzuje, že Friedmannová Blanka narodená sedemnásteho piaty tisícdeväťstošesťnásť, posledné – posledný obyvateľ v Giraltovciach splnil prihlasovaciu povinnosť nariadenú ministrom vnútra a prihlásil sa do evidencie židov, evakuovaných zo župy šarišsko – zemplínskej s terajším pobytom v Bratislave. Takže Vy ste v štyridsiatom štvrtom odišli z Giraltoviec do Bratislavy?

B: Prvého mája. To bolo vtedy, kedy ma chceli zabiť. Som musela už odísť z tých Giraltoviec. Lebo už to začalo.

A: A tuto je zase z deviateho mája. Z Giraltoviec. Na základe školského a kultúrneho odboru ústredne židov v Bratislave.

B: To už hovorím začalo...

A: Berieme na vedomie v súvisi s núteným odchodom židovského obyvateľstva zo župy šarišsko – zemplínskej, bola Vám čo učiteľke na verejnej židovskej ľudovej škole v Giraltovciach v škôl dozorný úrad vo Vranove nad Topľou Vám určil za dočasné pôsobisko ľudová škola v Holhovci. Škôldozorový úrad.

B: Áno. Oni, ten inšpektor v onom. Vo Vranove...nie.

A: Ale áno. Vo Vranove nad Topľou.

B: No áno. Tento inšpektor ma tiež udržiaval. On napríklad prišiel na inšpekciu tam do Giraltoviec. Nie ku mne. Ale vôbec. Tak, keď ... Viete po maďarsky?

A: Nie.

B: Tak Hellanéni, ktorá tam bývala tak oné, hovoril: „Zavolajte mi tú židovskú učiteľku.“ Ja som išla tam a hovorí – začal so mnou o všetkom hovoriť, že konečne má s kým hovoriť. A rozprával so mnou a pričom každý myslel, že on je ten veľký oné a nechali to – totiž, to ja by som. Ja by som potrebovala. Ja neviem oné. buď Langoš, alebo ja teraz neviem. Aby vedeli to čo nevedia. Chcela som to povedať tomu onému. No Vášmu predsedovi – tomu onému. Jak sa volá? No vášmu predsedovi. Celoslovenského. Ako sa volá?

A: Predseda čoho?

B: No židovskej cirkvi. Lebo ja som chcela aby vedel.

A: Všetko.

B: Totižto. Šak nie len preto som ináč oné. ale nám napríklad bol prvý riaditeľ školy, čo som včera hovorila. Že, že bol z gymnázia, že poslal strieľať chlapcov. A všetkých...

A: Poslal chlapcov strieľať na českých vojakov.

B: Tak tento riaditeľ bol po , po povstaní. Po!

A: Po povstaní.

B: Po povstaní s Husákom a s Novomeským. Boli. No moment – teda on bol s Novomeským. On bol poverenikom školstva. Na...

A: Kto to bol?

B: Čo?

A: Ako sa volal?

B: Chrapka. Chrapa.

A: Chrapa?

B: Áno. A tento Chrapa...

A: Ale ved' to muselo vedieť viacej ľudí.

B: Čože?

A: Že to muselo vedieť viacej ľudí.

B: A nevedelo viacej ľudí, že Husák nie on je...že Husák neni, neni tak ako oné. tak ako Husák? Tak ako sa ukázal? Husák povedal Babelovi a Babel tomu onému, že...že, hovorí mi Babel takto: „Blanka počuj sem. Vieš čo mi Husák povedal?“ To bol ináč len robotník, ktorý bol ináč len členom ústredného výboru strany. A on bol aj pred tým. Hovorí mi: „Povedal mi, že či viem, že Kubík nie je Kubík. Že Kubík je Friedmann. Teda, že on je žid Friedmann.“

A: Áno.

B: To bolo. Tam to keď to prečítate. Tak tam nikto, nikdt nehovorí, že on nie je žid. a on nie... že on neni žid.

A: Dobre. Ešte ukončíme túto časť. Vlastne, ako ste vy...? Kde Vy ste boli keď bol koniec vojny už?

B: Keď bol koniec vojny...

A: V štyridsiatompiatom.

B: V štyridsiatompiatom v onom, v štyridsiatom... počkajte...

A: Štvrtom?

B: Ja som odišla z povstania...

A: Vy ste boli aj v povstaní?

B: Áno.

A: Vy ste vstúpili kde do povstania? Vy ste vtedy pracovali v Hlohovci?

B: Nie. ja som v Hlohovci vôbec, vôbec nepracovala.

A: To bolo len falošné?

B: Tak. Áno. Ja som len v Hlohovci sa bola len odhlásiť.

A: Áno.

B: Lebo, v to, mala som, mala oni pred tým ma dali do Hlohovca to ja ale som som nevedela, lebo tam jeden žandár z Giraltoviec pár mesiacov predtým bol preložený do Hlohovca.

A: Áno.

B: A to spolu s Kukurelým a týmto, tak tam, tam preto dali mňa tam. Lenže tie svine blbé nepovedali, že ten je ten spoľahlivý žandár, lebo ja som všetkých žandárov nepoznala. Teraz ja som sa išla hlásiť, aby som aspoň, lebo mi povedali tak na ... som mala Bandyho Adlera, tam bol zamestnaný, takže to je, to je veľmi tvr.. A ja mám jednu rodinu, ktorú vôbec nezaujímal ako som sa ja teda... Prisahám, že keby išli s ňou rozprávať, tak už chlapca mne tak nepoznajú ma, ale sestru už teraz, ona je

d'alej ..., tak ešte by si mysleli, že ja som dobrá kurva, pardon musím to takto povedať, že ktorá mňa viete, čo, ale prosím o tom nie oné. Na moju dušu, že som o nich vôbec nevedela, aj keď v reči, v rečiach som mala všelijaké. Povedala som tak jak sa...

A: Ako bolo treba...

B: Ako bolo treba, ale namoj dušu, že možná, že doteraz, ale prosím vás prvý krát to vyriekam. Ja som nemala s nikým okrem muža nejaký pomer, s nikým nikdy nijaké takéto styky. Že som kecala, šak dobre však môžeme sa večer stretnúť. No také keci, učiteľia od ...ale už som len povedala. Ja kôň sprostý tak päťdesiatdva rokov, tri je manžel mŕtvy, tak aspoň vtedy som si mala, veď tí chlapi boli, ale ja som myslela, neverila som, že by niekto nejako chcela, alebo čo. Ja osobitne som, ale, ale, ale nežila som. Idem skapať, ale to je už jedno, to dneska, dneska to neni, ale ja viem, že keď som sa objavila na na oné na vysokej škole technickej a títo oné... áno pozreli sa som dobre vyzerala, dobre som, nebola som tlstá, bola som vždy pekne opálená a bolo som vždy milá. Ešte aj teraz mi hovoria tu v obchode vy ste vždycky tak milá, to je, hovorím, tak to je preto, lebo mám deväťdesiat rokov, hovorím, tak čo jej mám povedať? Lebo ja sa vidím veľmi blbo, ja sa nevidím ani jak vyzerám dobre. Nie že dobre, ale dobré ako, teda nie ne... nevidím no. Ja sa, ja s vami len rozprávam, jak vyze... obrysy niečo, ale nevedela by som vás popísať, ale, ale to mi nikto neverí. No tak vám podme...

A: Uzavrime to tým, že ako ste vstúpili do povstania? Len tak v skratke.

B: No ako som...

A: Kedy ste vošli do povstania a potom, už len koniec vojny?

B: Tak dobre ja vám poviem od povstania. Ja osobne som vždycky, oné, pre mňa bol Masaryk Boh. Bol tatíček Masaryk. Ešte dneska sa stáva keď ukazujú, to mi vykĺzne tatíček Masaryk, ale ja som aj počula. Ja som aj poznala tú biedu, ktorú sme my žili. Nie len my, ale väčšina z nás takto žila. Preto som ja mala ľudia mi boli rovnakí. Buď boli rovnako zlí, ale niektorí dobrí, ale ne.. ne...ani neved'..., ani ne... ne... nepočítalo.

A: To povstanie, zase sme...

B: No práve chcem hovoriť, ale načúvala som, načúvala som, najprv, najprv som mala taký, taký, no tak začala som čítať samozrejme eee rôzne knihy, čo aj sestry, aj romány, a neviem čo. Dočítala som si, že a napokon, že som si myslela, že my vo Sovietskom Zväze je všetko rovno. Že všetci sme rovnakí, vo veľkej spoločnosti mi raz, keď povedala, že všetci sme rovní, hovorím, tak brat mi povedal, že nebud' taká hlúpa, nemysli si, že všetky tí oné... to už brat bol vtedy vrátený zo tridsiatomsmom, to už bolo tak neskoro. Pričom sestra to už bola aj zatvorená za to, že lepili letáky. Ja nebola som s tým, vedela som, že bolo by treba niečo robiť, ale ja mňa sa to až tak...

A: Netýkalo...

B: Nieže, netýka, no však určite, keby rodičia, alebo niekto bol začal, ale ja som bola vynechaná z tej, alebo som sa sama vynechala. Nevie, ťažko o tom teraz povedať. No, ale začali, začali sa robiť, oné, zatvárať, tí študenti, lepujúce letáky, tak už začala som sa viacej. Tak som si povedala, tak to treba jedna strana je tu s tými treba robiť. Boli tu tí ten najlepšieho kamaráta, jeden bol, nakoniec brat a tá jeho spoločnosť, áno. To boli už komunisti a čo. Ale ja som to všetko brala a tak celkom, keď neboli komunisti ako komunisti, niečo do hĺbky nič takého. No ale potom mi dávali aj oné. Že počula som ten bol tajne tam, ten tam, lebo predo mnou netajili a no tak som si povedala, tak viem už kde čo, keď tuto bude tuto niečo potrebovať tam, tak mu ja môžem treba urobiť to. A tak postupne som sa dostala do pohybu ostatných, ktorých mali v partaji, ktorí, ale ešte som nič nevedela, ale vedela som, že ja musím byť na tej ľavej strane, že to sú robotníci a že toto. Nebol problém, pretože ja som bola ne ne nebol problém, skutočne, srdečne s tými robotníkmi byť, takže som začala s nimi byť, začala som tam oné... rozu... rozumieť, že sa robí toto, že sa robí tamto, že to

treba, tak som povedala, keď bude treba ja som k mání. Nie oné? No a samozrejme tak Babejovci, nakoniec som na to prišla, to je robotník, ktorý ešte v roku deväťstotridsaťpäť boli, bol už v komunistickej strane a ona bola aj eee vo nie vo vláde, ale v poslancov, posla...poslancov...

A: V Národnej Rade.

B: V Národnej, ale v tej ešte v tridsiatom piatom roku.

A: Áno.

B: No a títo zasa, títo zase boli kamaráti...

Kazeta č.3, strana A

B: Vtedy to začalo a keď bolo treba, tak mi to naraz objavili sa, ľudia ktorí sa mali prihlásiť, pardon to, no to ešte boli vo väzení, aj brat aj, aj Babel aj títo...

A: Áno.

B: a my sme so sestrou, hlavne já oné, ja som, ja som robila teraz už viem jak je tam v tom bundou jak som tam sfotografovaná. To vtedy som chodievala do väzenia v Prešove.

A: Tuto ako ste odfotená?

B: Áno, tam. V tom kožuchu čo som odfotená, tak som oné, normálne som vtedy som klobúky a také veci nera... nerada nosila. To bolo jednoduchšie a tam som chodila. Išla som do väznice, oné opýtať sa ako sa brat má, a takéto. Bola som milá, bola som všetko to bolo a to som sa naučila potom, že keď ma posielajú, naraz sa objavil sa Kukurelí. Ja som nevedela kto je Kukurelí, ale dostala som list, že toho oného máš odnieť tam a tam a tak som si povedala tak vďačne som išla cez Giraltovce, potom mi povedali, že mám ísť tam do hory, stretnem sa s takým a takým človekom a toto mám dať. Potom ma poslali...

A: Takéto úlohy vám dávali vlastne.

B: No mne dávali, ale ja som absolútne...

A: Nevedela...

B: Nie nevedela, ja som vedela, že sú to tajné veci, ale, ale ja som mne to, mne to bolo jednak som veľa čítala to je pravda. Nemyslím priamo len oné, ale aj aj divadlo aj kino, všetko som sa. Vedela som. Ano? Ale všetko som si . aj vypro...vypro... vyprata... vy... vy... vypravila. Pripravila tak myslenie, že hovoriť sa nemá čo. Človek nemusí, nemusí všetko. Nemusí každý vedieť. Napríklad prišla som k jednému tomu. Do Bardejova som prišla. Plachtovi. Tak Plachtovi. Hej. A prídem im do obchodu a bol tam ešte jeden človek. Tak eee nechcela som tam ostať. A potom som neviem čo. Niečo neviem ani čo som pýtala. Vedela som len teda, že nemá to čo chcem. No ale potom. Ale tam ten človek bol niekto, ktorý doviezol spojenie. A na to mi keď vojdem, keď som prišla a nebol prázdny. A hovorí: „ Vy ste Kubí... Kubíková?“ Nie. Nie. Kubíková akože vtedy. Kubík už bol vtedy. Ale čo. Nejak sa ma pýtal. Ci som. Alebo Babejová? Neviem, lebo ja som to. Jedna časť bola ako s bratovej skupiny. Skupinou. Aj s tým. Ale mňa spojili. Nespojili. Ja som vôbec necítila. Necítila, že ja som bohvieaká spojená. No napríklad aj s nimi. Napríklad aj s tými aj s tými partizánmi, ktorých som vtedy, vtedy dostala aj vtedy so zbraňami keď prišli. Alebo s týmito ľuďmi. Všetličo som robila, ale ...

A: A do toho povstania ste kedy vstúpili?

B: Prosím?

A: Do povstania ste kedy vstúpili?

B: No do toho povstania? Ja som vôbec najprv nevstúpila. Ja som ale bola. Ale oni museli vedieť, že ja som. Lebo keď som bola v Bratislave už... to bolo v ...

A: V štyridsiatomštvrtom v máji...

B: V máji. Ale to už bolo v štyridsiatomštvrtom v máji, keď už, už bolo v povstaní. Teda augusta...keď už oný vypuklo augusta. k už boli za mnou, tento. Teraz neviem ako už sa volá ten. Jeden z Piešťan. On...oni doniesli mi peniaze od partizánov. Od týchto. Pätsto korún aby som mala nejaké peniaze. Aj keď od Adlerových by som bola dostala. Ale oni doniesli. Takže všeličo. No a potom prišlo povstanie. Dostala som sa do ...ťažkým spôsobom dostala som sa do tohoto...do Giraltoviec. Ano. ... Do povstania.

A: A jednoducho potom keď ste boli v tom povstaní, čo sa s Vami stalo, keď sa potlačilo to povstanie?

B: Ja? Povstanie? Mňa UV...ja som sa išla hlásiť na ÚV, keď som sa ... Peši sme došli. Neviem, či ste poznali toho predsedu židovskej náboženskej obce Gall. Oné. no...Československej... slovenskej ... oné....Ale ináč zomrel medzitým. Tak spolu sme náhodou. Kamaráti sme sa poznali. On...ma...išli sme peši z oného, z....z no z oného išli sme mali sme ísť z Bratislavy s oným ...z Bratislavy do povstania, ale potom boli prekážky všelijaké. Bolo...nebolo...nemohli sme ísť. Potom sme išli horko ťažko oné...e...tam , tam už tiež povedali, že ako snúbenci pešo sme išli. Až do...ako sa volá tá...

A: Nováky?

B: Nováky nie?

A: Na stredné Slovensko ste išli?

B: Tam. Ano. Lebo. Mne tak povedali.

A: Banské Bystrica?

B: Nie. Banská Bystrica. V Bystrici ja som bola. Ale nebola...ja som prišla. Oné z Bratislavy som odišla, že idem na východ. Ale na východ som nemohla ísť, pretože prestali vlaky chodiť. Tak sme sa dostali na hranice...

A: Nové Zámky?

B: Nie, nie. Nitry a ... išla som...

A: Nitra, Zlaté Moravce...

B: Áno. Zlaté Moravce. Že pôjdeme do Zlatých Moravce...Moraviec. tak sme išli s tým. No ale...no ale...no nak vypovedal, tam je tá neviem stanica taká, neviem viac, viac strana. Stanica nešla, tak sme sa zastavili s tým oným ... on on potom bol predsedom židovskej náboženskej obce, celoslo...onej. ale to sme išli ako kamaráti. Rovnocenný áno? Tak ešte sme išli tam. Ako sa to volá, tam pred oné?

A: Nová Baňa?

B: Nie. Nová Baňa. Pred Nitrou. Pred ...

A: Zlaté Moravce.

B: Zlaté Moravce a tam...za Zlatými Moravcami zastal vlak a už ďalej nešiel. No a mi sme teraz oddych oné...až, až to tam do tej dediny, čo ako bolo, tam sme sa dostali a nemali sme kde ísť. Lebo do Zlatých Moraviec ešte sa nedalo. Nikoho sme nepoznali, tak išli sme rovno...od vlaku išli sme na oné... na oné, na do hotela. To je hneď hotel tam. Išli sme tam, no ale že mi sme práve...nech o nás nikomu nehovoria, lebo mi ideme na svadbu, ale nesmieme, že tam budeme spať, ale nesmieme spolu spať, tak každý nech dostane osobitná, aby teda nech, nikto nevedel, lebo... S takými ro ...no Vám neviem. Dosť na tom, ja som spala inde, a on spal tiež inde. Lebo šak mi sme si boli ináč úplne cudzí. Oné. no keby nebolo možné ináč, tak nebola by som ...oné. viem aj normálne. No ale najlepšie ale bolo, že druhé ráno, oné, potom tá oné... hovorila tá, chyžná, tak hovorí: „Ale Vy ste nespali tu. Že ste spali spolu?“ „Tak

ale nepovedzte nikomu.“ Totiž ja spím tak, ešte aj dneska, že ani neviete. Viete? Nikde nepoznať, že, že...

A: Že ste ležali na posteli.

B: Áno, áno. Viete.

A: A nakoniec to ako dopadlo?

B: A nakoniec som sa konečne dostala, ale do ...svoj...až do Zvol...nie do Zvolena. Ale dostala som sa do oné... do Banskej Bystrice. Išla som sa hlásiť na ústredný výbor strany. Oni už o tom vedeli. Tí ostatní, čo ja som poznať. Tak som bola presvedčená, že niekoho len najdem. Ktorého poznám. No tak keď som tam išla bol tam Schmidtke, eee Bacílek a bože môj, bože môj...neviem nemo ...boli neviem ktorý. Prvá vec, že sa ma pýtali, či Husák – že za Husákom. Že za Husákom či idem. A skutočne ja som ho ani nepoznala. A ani neľutujem, že som ho ani nepoznala. Lebo, väčšia sviňa než on bol... veľký antisemita on bol. Ale to je druhá vec. Dosť na tom, že išla som tak, tak boli tam oné...bol tam Schmidtke, bol tam...Bacílek a tretí bol ten oný....učiteľ ináč. A on poznal mňa. Ale poznal ma tak, že poznal môjho brata. Čiže tak nejako. Ale vedel o tom, že kto som, čo som. On vedel. No tak som. Tak hovorí, že teda. Prišla som neskoro, lebo asi pred štvrt' hodinou išla spojka od teda od nich a práve do Giraltoviec. Alebo tak nejak – no na východ ako oné. no a teraz čo mám robiť? „Tak ty nerob si starosti. Pekne pôjdeš,oné legitimovať sa a po potvrdenie.“ a že potom pôjdem niekde robiť. Výjdem na ulicu, idem niekto: „Friedmannová!“ „Jéžiš Mária Oskar Jeleň!“ to bol učiteľ ináč na onej, na učiteľskom stave na na u nás na cvičnej škole. Nenávidel ma! Jeho sestra ma zbožňovala. Ale on ma nenávidel. Ale tak sa tešil, keď ma tam uvidel a stretol. Nevie, či aj nenájdem to potvrdenie. A ja mu vravím: „Ale nemám potvrdenie, že som to já.“ Hovorí. Tak mi ho dal. On vtedy bol veľkým, veľký funkcionár, tak mi dal potvrdenie. Že ma pozná osobne a čo, a hneď mi dali potom aj legitimáciu. Tam. A hneď ma aj poslali na poverenie školstva a aby som išla tam robiť. Pretože ako učiteľka, lebo... „Nepôjdeš predsa do MVS. Zatiaľ nemusíš. A to bude medzi tým treba robiť, tak to budeš robiť. A hotovo.“ Tak som išla tam a prvé stretnutie bolo, keď nejaký Goldberger mi hovorí: „Ale vy ste židovka.“ A ja mu hovorím: „A Vám to vadí?“ „Mne to nevadí.“ Lebo keď som sa prihlásila mu. Tak oné. no bola som tam. Čiastočne som tam robila.

A: V banskej Bystrici to všetko bolo?

B: V Banskej Bystrici. Na na. Už to bolo povstanie. Na oné. na povereníctve školstva som robila.

A: Áno.

B: No ale dvadsiatehoôsmeho októbra, to padlo a išli sme von do lesa. A teraz sme išli. Moja jedna kamarátka, tá bola z Bystrice. Ale ináč bola z Bardejova. A potom ten Herši – čo ste tam objavili tú fotku. A on. Nič len mi traja. A vtedy nikto s nami nebol. A išli sme do...ináč teraz neviem ako sa to volá. Dedina neďaleko boli Nemce. To je dedina asi tri či štyri kilometre od oného...

A: Od Bystrice.

B: Od Bystrice. A potom je les. No ale potom my sme neišli až tam, ale ...ponad. Na lúku už. Sa to dá povedať. Bola tam tak, taká búdka...ešte z oné, z oného z...z poľa čo mali tam búdky oné. tak tam ešte som oné, legitimáciu mala. Aj stranícku legitimáciu som mala. A ja som si tak povedala: „Kde som. Čo som – neviem. Tak radšej nebudem mať nič.“ To čo som mala, čo som mohla mať. Ale veľmi málo. Ako ukážku. No a potom ma pekne dali do oného... Tak najprv som asi týždeň tam bola. Tam vonku spala. Ten čo bol s nami. Inak – bože ako sa len volal? Strašne zlatý človek. Ktorý bol zase z južného Slovenska. Ale on ...oné...sme sa starali...a tak som sa dostala do Nemiec a tam som zostala na čierno.

A: A až do konca ste tam boli?

B: Áno. Tak to už bolo. Takto do konca vojny. Tak to už bolo.

A: A tam ste sa schovávali. Že?

B: Nie. No boli sme tam. Lebo Nemci už tam neboli.

A: Aha.

B: Maďari už neboli. Tých všetkých som už prekonala. Lebo ja som aj zo sovietskimi nejak, oné, lebo najprv myslel, že neviem. Ale nakoniec mi povedal, že vedel, že som židovka. A hovorím mu že: „Odkiaľ?“ A on mi, lebo to bol ináč žid. židovské dieťa bolo kedysi, ale potom. Ale ináč bol veľmi známi aj takto. Boli potrebujem, iný kľud aby som mohla...

A: Aby ste si spomenula na mená.

B: Oné. a on najprv bol takto. Že budeme...No prišli Rusi. Tak samozrejme ja normálne som s nimi hovorila. Ja už ako. No a potom som, oné...že ma chytal...že povedal. Ja už neviem ako to bolo. Že ...áno! bol, to typ človeka ktorý, že kde môže tak...a ja som mu povedala, že aby bol taký láskavý a držal ruky odo mňa, keď chce aby som sa oné postarala sa. Lebo mal..on ma vybral že aby som sa ja postarala, že aby oni dostali obed vždy v tej onej ... v tej jednej jedálni, v tej onej. A ...a ale ja som nemohla to urobiť celkom, lebo naraz, tí ktorí boli aj...nám dali a aj nám by boli dali všetko, naraz nechceli dať zemiaky pre tých Rusov. No samozrejme urobila som. Tak neišla som tam do miestnosti, kde to pripravili, ale išla som z domu do domu a som im povedala: „Tak máte dve možnosti, buď budete im dávať tie zemiaky, alebo urobíme ináč a zavoláme na Vás Nemcov.“ Samozrejme...tak Nemci už neboli tam, ale ešte Bystrica...od Bystrice ďaleko neboli. No tak dosť na tom. A a nakoniec zistilo sa, keď hovoríme, že mi vravel, že: „Ja som vedel, že ty si židovka.“ To ja nevidím, že sadol si vedľa mňa a hovoril mi, čo sme im narobili židia zle. A hovorím mu: „No áno. Sme židia.“ A ďalej mu hovorím: „Ale počuj, ty ako hovoríš, vy ste sa učili nemecky?“ lebo učili sa aj v Rusku po nemecky. A on mi hovorí: „Áno. Ich spreche ein bischen deutsch.“ Hovorím: „Tak vieš čo?“ Bože ja už zabúdam aj krstné mená. Hovorím: „Vieš čo? Tak ja ti niečo poviem, tak môj milý ty si žid.“ a on tak sa pozrel na mňa. Pozrel sa na mňa. „Ale aj ja som si myslel hneď. lebo...“ A ja mu vravím: „A jak si prišiel na to, že práve ja som s tými mojimi blond vlasmi?“ a on hovorí mi: „Po Maďarsku som chodil, koľko žien som chcel toľko som mal. Ty si bola prvá, ktorá so mi povedala, že ak chcem ješ, tak nech si dám ruky čím ďalej od teba. Tak som si povedal, že takúto odvahu môže mať len židovka, ktorá ostala živá ešte.“ Lebo to si myslel. Tak som mu vravela, že dobre veru. Tak a tam, a tak potom som prišla do oného...domov. do Prešova.

A: A doma to bolo aké?

B: V Prešove...

A: Po vojne. Keď ste sa vrátili domov. Už ste nikoho nenašli?

B: Ja som nenašla nikoho. Ja už po ceste. Po ceste sme ... z tých oných sme našli na.. na tatrách.... pri Tatrách sme spali. A boli tam deti, ktoré sa vracali z lágru, ale z tej strany Poľskej. Na zemi spali. Boli tam jedny židia, ktorí už v rod... už v dome mali svoje niečo a tam jak sme sedeli...jak sme si ľahli, lebo sme boli unavené, lebo peši sme išli a hovoria: „ty si Blanka Friedmannová?“ Hovorím im: „Dobre, ale kto si ty?“ A ona mi na to hovorí: „Ja som Bratislavčanka, ktorú vykázali, lebo šak z Bratislavy vykázali židov na východ. A vtedy keď vykázali na východ, tak vykázali do každej rodiny niekoho. A my sme mali dvoch v tej rodine. Tak spali mali kde. Ale... tak všetko...a tak sme sa spoznali. Ale to bolo také krátke poznanie, že mňa ozaj nemohlo napadnúť, že ... No tak ona. Že ... nepýtajte sa, čo sme sa naplakali. A hneď mi povedala, že otec zomrel – normálne. Ale ostatní... lebo otec ešte zomrel...

A: Pred deportáciou.

B: Zo začiatku. No tak som povedala: „Tak ideme, či ešte aspoň brat ešte žije.“ Lebo sestry, ja som sestre posielala aj cez Čechov, lebo mala som českú spolužiačku kedysi, tak ona poslala, keď oni poslali balíček tak sestra to aj dostala.

A: Áno.

B: Vieš? V lágry.

A: Áno v lágry.

B: Predstav si to, asi dva krát dostala, či trikrát asi tak štvrt' kilové oné, tak... tá kamarátka. Tak zlá som na ňu bola... ja som to nevedela. Až vtedy, keď už bola sestra doma.

A: Matilda.

B: Áno. Mata. Len vtedy som to.

A: A potom všetci ostatní súrodenci...

B: Nikto, nikto na svete neprežil. Ja som potom prišla autom. Peši...nie peši. Mala som tisíc korún, či sto korún, neviem koľko peňazí. Ten Rus mi dal, aby som mala na ceste. Pred Tatrami. Tam sú tie rôzne.

A: Tam ste sa stretli aj so sestrou? Kde ste sa stretli potom zo sestrou?

B: Nie. sestra nebola. Ja som najprv išla. Ja som zaplatila z tých tisíc korún, sedemsto korún, aby sme mohli aspoň vozom do...do Tatier tam. Lebo že tam už nejaké vojsko nájdeme. Lebo keď už mi sme išli, tak ani jedného vojaka nebolo vidieť, a všade len pozor na oné...

A: Na míny, na granáty...

B: Áno. Takže nebolo to...a dvaja sme išli. Živú dušu neboli vidieť. No ale nezáleží. Tých sedemsto korún som zaplatila a hovorím, odišla som do Tatier, prosím ťa, taký ľudia oné... Keď ma videli, niektorí už boli zo skrytia vonku, niekto z východu, čo už sa vyslobodili, takže... No tak už len som čakala, keď pôjde nejaký oné... vojak, či vojenský voz, že pôjdeme do Prešova. No a išli sme...povedali mi vtedy, už mi povedali, že brat žije a že je v Prešove. No tak, už...

A: Prvé meno brata bolo aké? Ako sa volal Váš brat krstným menom?

B: Bernát.

A: Áno, Bernát.

B: No tak, prišli sme do tohoto...prišla som do Prešova. Vyložili ma vojaci. Kašľali na mňa. A čo na Hlavnej ulici naraz, vedúci obchodu ten obchod...on už bol, on žil v Prešove ako normálny: „Blanka!“ Večer už bolo. Tma. „Jájže brat sa bude tešiť.“ Povedal mi, že Bernát je tam. Oni už ak...brat už mal ako meno Kubík, ale nie riadne. Nemal nič o tom. Oné, ale jeho ponali už ako...

A: Kubíka.

B: Kubíka. No ako, on mal papiere, lebo neboli ešte celkom čierne. No dosť na tom, že on je tam. Tak mi ten obchodník povedal že ide do kaviarne a že mi ho privedie. Priviedol brata. No tak... ešte raz to zažiť nemôžem. Strašne...strašne sme plakali. No ale on, tam už mal. Mal ma kde odviešť. Lebo tam mali už, už boli predsa tí čo sa vrátili.

A: Boli už sústredení.

B: Ale nie židia. Nie to boli. To čo teraz hovorím, to boli všetci ešte z partizánskych týchto. No a oni ako ma ako odviezol ako a tam som potom u nich spala. A asi aj pár týždňov. A potom som šla do...dostal tam ten byt Kubík. A nemali sme tam ani jednej postele. No nič. Nič, nič absolútne nič. Ale všetko bolo. No a potom sa nám ozvala sestra. Síce neozvala sa nám ona sama. Ona len napísala jeden list. Že teda sa je...že je živá, že ona príde, oné príde. Ale list bol adresovaný. Teda brat bol, či ja. Ale a ak nie sú moji príbuzní, alebo niekto z našich tak, oné. lebo tak sestra sa tak

poznala s tými partizánmi – nie s tými partizánmi sa nepoznala. Ale s komunistami, e lebo ona už bola v partaji- ona už bola zavretá tri či štyri dni, takže ona mala....ja by som bola mala kontakty, len preto, že poznala som tých, tých robotníkov a takto, ale, ale ona mala aj oné už stránicke, lebo ona medzi tým vystúpil...vyhodili ju z hašoméhu, lebo ...zbavili sa Izraeli, nie Izraelu.... nie to boli také chvíľkové... čo oné a a nakoniec, jak som sa objavila týždeň po...bola som trošku učesaná, oblečená v jedných šatách, ktoré dala mi Borovská, tak ma zavolali na partaj, lebo robotník tam sa stal tajomníkom a tam sa , v ďalšom výbore strany a že ja ako učiteľka a že tam budú mať spol'ahlivého človeka, lebo tí robotníci, tí už vedeli, že ja som bola, že ja som už s nimi robila, že ja som do Prešova bárz kedy išla. Nič sa nestalo. Lebo ja som bývala u jedných známych. Von skoro z mesta. Ale ja som.keď som čítala, že otec zomrel, tak mi bolo už úplne jedno, či budem žiť, alebo či nie. mne, to všetko...môj otec bol totiž úplne hotový, keď moju mladšiu sestru toto...Matildu. všetci už skryli sa. Ale všetkých zobrali. Ale tuto sestra otec neskryl. Lebo že ona je chorá, že je toto a myslel, že sa zachráni.. ale ju brali toto, skôr než tých ostatných za ňou. A otec mi to povedal. A keď mi to otec povedal, lebo ja som vtedy bola ešte v Giraltovciach, a keď mi otec povedal mňa to zaťažilo mi to celé oné, že akú máme mi smolu. Že otec aj chcel ju zachrániť a nakoniec aj oni jej to aj...aj on išiel a som povedal, život nestojí za nič a treba robiť všetko to čo bude, čo pôjde proti tomu, čo robia oni.

A: Vy ste sa potom po vojne vydali? V ktorom roku?

B: Ja som sa vydala dosť skoro. Moja sestra prišla domov, to bolo v septembri...

A: Štyridsaťpäť.

B: Áno. V štyridsiatompíatom. Ona...ale ešte skôr. Áno. V septembri. A áno vydala som sa.

A: A v ktorom roku?

B: Áno. V štyridsiatom píatom. Ale ktorého? V septembri. Jedenásteho septembra.

A: A Váš manžel bol žid?

B: Áno.

A: Ako sa volal?

B: On. On. Móric Moškovič.

A: Móric Moškovič.

B: Áno. Moškovič. Jeho spolužiak...on chodil do...

A: A odkiaľ on bol?

B: Breznica pri, pri Sabinove.

A: A v ktorom roku sa on narodil?

B: On sa narodil tisícdeväťstoštrnásť.

A: Čiže bol o dva roky od vás starší. A aké mal vzdelanie Váš manžel?

B: On mal len maturitu.

A: áno. A potom...

B: Potom on ...

A: A bol aj vo vojne...to ste vraveli. A potom po vojne sa čím on živil? Aké mal zamestnanie?

B: Jaj tak to bolo...

A: Váš manžel mal aké zamestnanie?

B: Jaj tak on bol...normal...On kedy išiel do vojska?

A: Tú fotku, čo ste mi dali, čo je tam vo vojenskom, tak to bolo v tridsiatom šiestom ešte. Nie ôsmom.

B: Tridsiatom ôsmom. To dobre. Vtedy ne...my sme sa brali len v štyridsiatom piatom, takže...

A: Takže on čo potom robil bežne, keď už ste bývali tu v Bratislave?

B: Jáj on robil šéfa oné...oného...už som celkom zblbnutá. On robil v mäsokombináte. On robil riaditeľa oného. Zo začiatku, to je takto. Oni, oni to už rozdelili potom ako stana. Oni, ja som sa s ním zoznámila. Ja som ho poznala ako študenta. A takto. Ale nebol to môj typ – oné. ja som vždycky hovorila : „Herzigviel. Celkom hercig je tento človek.“ Ale on mal tam veľkú lásku, toto oné. A ona sa vydala. Pardón. Ale ona nebola židovka, ale kresťanka. Ale o to nešlo. Ale ja som videla, že ja sa nevydám. Jednak nechcela som sa vydať. Takže ja som videla pár manželstiev, ktoré veľmi stroskotali, a boli veľmi...a ešte pred vojnou, keď som tak pozorovala, tak som povedala: „Na to netreba sa vydať, človek môže byť ja sám.“ No ale...oné, keď som, keď sestra prišla domov, tak začali sme trochu zariaďovať si život aj brat aj sestra. Tak sme oné...byť si zariadili. Sestra urobila maturitu, lebo šak ona neskončila. Vyhodili ich už zo školy v v štyridsiatom...tridsiatom siedmom, tridsiatom... tak nejako

A: Tridsiatomdeviatom.

B: Tridsiatomdeviatom. Tak nejako. Oné. no takže oné...ale robila. Vrátili sme to, dvaja profesori aby tam boli a aj urobila skúšku. A ona, ale stále snívala o tom, že ona pôjde s Juhoslovankami. Ona mala, bola s Juhoslovankami bola v lágry. Ako tak to neviem. Nebolo veľa času o tom rozprávať. Ale ona sa, mala tam kamaráta, toho muža svojho. Vtedy boli ešte od, od hašomeru spolu. On je výborný chemik. Teraz už má, vyše, vyše osemdesiat rokov. Ale, ale to manželstvo. Neviem, nevedeli sa nejako. Ona veľmi rýchle. Viete ten láger. To, toto ona...

A: Nerozoberajme to takto na kazetu. To nie je dobre. Radšej sa vráťme k tomu, že vy ste sa potom v štyridsiatom piatom vydali. A kedy ste sa presťahovali do Bratislavy?

B: Ja som sa presťahovala. To nie. to môjho manžela prekladali. Do...on päťdesiat...on nie v päťdesiatom prvom. V päťdesiatom prvom som ja prišla. V štyridsiatom deviatom sme sa mi presťahovali do Bratislavy. Áno.

A: Vám sa narodil syn v ktorom roku? Prvý syn.

B: Prvý syn sa mi narodil v štyridsiatomšiestom.

A: Ako sa volal?

B: Peter.

A: A druhý syn?

B: Druhý sa narodil v štyridsiatomdeviatom.

A: A ten sa volá...?

B: Ďuro.

A: Juraj. A pokiaľ ste mali týchto dvoch synov, čo sa narodili ešte obidvaja v Prešove, tak Vy ste bývali s nimi s manželom s bratom a so sestrou v jednom byte? Alebo ste mali zvlášť byt?

B: Nie. sestra, sestra akonáhle urobila maturitu, práve to je to, čo som povedala, že ona sa...ona chcela ísť do Juhoslávie.

A: A ona odišla?

B: No áno. Nie. neodišla. A vyplatil môj syn...môj manžel tridsaťdva tisíc korún a dali sme jej výbavu a všetko, lebo ona s Juhoslovankami pôjde. A odišla, všetko jej ukradli, ešte oné...Juhoslovanky už neboli tam. Lebo oni boli aj tuná, tie Juhoslovanky. Ja som ich aj, jednu v nemocnici liečila, starala. Lebo tak ... mali tu

svojich kamarátov a boli aj taký. Takže ona, tak tam nešla. A ostala v Prahe. A zostala nie v onom, ale v študent...ja som to moc nesledovala. Nevie.

A: Tak to nemusíme hovoriť.

B: Nie lebo v študentskom. Ako zamestnaná. V mládeži. No takže ona. Ale začala študovať, ale nechala to štúdium. Nevie, či po druhom, či treťom. Preto, lebo medzi tým už mi začali brata zatvárať so Slánskym a tými všetkými.

A: So Slánskym?

B: No samozrejme. V tom čase.

A: Váš brat bol zavretý spolu s nimi?

B: Tak... v tom čase. Áno.

A: V tom čase bol aj Váš brat.

B: Áno, áno.

A: Lebo on vstúpil ešte vlastne pred vojnou do strany. A vy ste niekedy vstúpili oficiálne do strany? Vy? Stúpili ste potom do strany?

B: No ja som samozrejme vec. A kto vstúpil do strany?

A: No Váš brat ešte vo Francúzsku vstúpil do strany.

B: No samozrejme. Ja som vstúpila do strany keď som v povstaní. Za povstania. Keď som sa prihlásila, že som tu.

A: V Banskej Bystrici.

B: V Banskej Bystrici tak mi. Hovorím ...tam bol vtedy Schmidtke, oný...

A: Bacílek.

B: A tento. No... profesor. No ale oni tam boli. Tam ma , keď mi oný podpísal, že kto som, čo som. Tak tam som dostala som, legitimáciu. Túto legitimáciu som ja, keď sme už boli vonku v lese, keď sme...

A: No to ste už vraveli, že ste ju tam v lese, keď ste pri tých Nemciach boli.

B: Áno, tam som to aj zničila.

A: Áno, to ste už vraveli.

B: Áno, tak to nemá zmysel...

A: A ešte sa spýtam. Vy keď ste sa brali s manželom v Prešove, tak ste mali židovskú svadbu, alebo nie?

B: Nie. my sme mali žid...oné, ja som vtedy my sme mali normálne. Ja som sa. Nie, oné... ani neprihlásila už do židovskej oné.

A: Do obce.

B: Nie vôbec.

A: A vy potom v manželstve ste dodržiavali nejaké židovské tradície?

B: Nie, nie, nie.

A: Ani domácnosť už ste nedržali košer.

B: Nie, to sme nemali nikdy. To už my sme. Tak manžel vôbec by nebol mal. Ale poznal všetko. Čo sa ako oné.

A: A Váš manžel? On bol pôvodne z akej rodiny? Akože pred tým pred vojnou? Neviete?

B: Áno. Čo by som nevedela. Celú, celú rodinu som.

A: Oni boli ortodoxní.

B: Áno.

A: A to on už potom vôbec ani nemal záujem dodržiavať to?

B: On už. On absolútne. Ani neviem či boli židia v Prešove, ktorí by boli v Prešove, ešte to tak nejako držali. Tak, tak to je takto. Ale je to tak. Že nedržala som ani kresťanské sviatky a ani židovské. Ja neviem. Ale ani deti som tak nevychovala. Oni vedia, že je teda Veľká noc, alebo čo, ale žiadne eee absolútne nie. sviatky ja som vynechala. Mne oné z náboženstva. Nie z náboženstva. Ale takto ja som si povedala: „Náboženstvo je jedna súkromná záležitosť. Je to moja vec, nikoho nič do toho.“ A raz večer s bratom a s celou spoločnosťou sme požiadali brata aby predviedol jeden Pésach večer. Áno. No tak dobre. Pár židovských sme boli tam. Ale nepozvali sme s kresťanov nikoho. Ani prokurátora, ani. Ani dobrých kamarátov, ktorí v partaji boli a nikoho. Predtým aj potom. No nikoho. A sme urobili. Tak ja som ...no pretože, to celé sme videli...aj oni vedeli tiež, ale ani jeden, nebol z tých detí, ktoré boli kedysi. No a urobili sme si pekne veľkú noc. No Seder večer. Ale ešte sme to v Sedery celkom neskončili tak pribehol predseda okresného národného výboru a aj predseda strany, že niekto, lebo to sme boli u jedného kamaráta doma. Tak Vy tu sa bavíte a vonku sú Benderovci. Áno. To nebolo, oné. to nebolo vôbec čudné. V Prešove Benderovci chodili, veď aj v onom.

A: Kto boli Benderovci?

B: Benderovci boli utečenci ruský. Rusov tiež. Veď Rusi tu tiež veľa zabíjali. A čo oné. Takže.

A: To boli tí väzni a utečenci?

B: Nie, nie, nie. Neboli to akurát väzni. Ale boli to aj vojaci, ktorí hrešili a tak. Takže tých bolo veľa. Veď koľkoráz zastrelili. Tak napríklad na,, na Veľkú noc prvú. Dve židovské dievčatá zastrelili. Pri onom, nie nepoznala som ich. A viete oni robili cirkus v Prešove. Začali za...oné akonáhle Rusi odišli vo štvrtok a v sobotu urobili tie svine, ktoré dostali jesť, ešte zo židovskej kuchyne pri v kos...onom, tak ešte išli byť židov. A vtedy ešte jeden ruský, slovenský – v ruskej uniforme vyšiel von, akože Rusi idú. A vtedy čo hentí... dneska už nevznikajú a zase sú v týchto oných. A toto, toto ja som prosila, bože ako sa volá, ten tajomník oného...vedúci....Ako sa volá šéf rady? Predseda cirkvi oné... židovskej....

A: Nevie. Úplne mi t vypadlo. Už nad tým rozmýšľam odkedy ste mi to prvý krát povedali, ale neviem. Bohužiaľ neviem. Nevie ma to napadnúť, ale viem to aj ja. Ja to doma pozriem. To sa doplní.

B: No nie. lebo ten oní. Tamten ma veľmi. Niečo by ste jedli.

A: Nie. Vôbec.

B: Ja som nevarila, ale môžem raz, dva. Oné.

A: Nie, nie, nie, ďakujem.

B: Oné, napoly. Keď takto to bude pol hodiny.

A: Nie. nie. Ste Vy hladná? Alebo unavená?

B: Nie. ja, ja poviem niečo. Ja v poslednom čase nám také. Že ja normálne skoro vstávam. Tak ja niekedy potom aj ešte tak dnes som neležala ďalej. Že zaspím, ale to oné dneska som neurobila.

A: Už to bude len chvíľa.

B: no ja mám času dosť.

A: Aby som Vás nezdržovala. Potom keď ste prišli s manželom do Bratislavy Vy ste pracovali potom už tu ako učiteľka?

B: Nie.

Kazeta číslo 3, strana „B“:

B: Ja som pracovala tuto na, na partaji, ale zavreli najprv brata. Nie. brata. Ano. Nie, ja som potom mala. Deti som porodila. Tak som bola, aj som bola predsedkyňou zväzu žien. Čo ja viem čo všetko,, čo som aj robila. Nie len oné. takže... mňa, mne nevyhlásili nikde. Ale potom sme. Môjho manžela preložili. Stal sa vedúcim v mäsokombináte. Nie. mäsokombinátu, ale výrobu kde mäso kde to...v celoslovenskom. Dvomi síce vyslal Husák aby urobili znárodnenie, tak on môj manžel prišiel sem v októbri v novembri...nie v auguste.

A: V štyridsiatomdeviatom?

B: Áno, v štyridsiatomdeviatom. Tak nejako. Prišiel sem. Prišli traja a tak. Každý týždeň chodili do, do Prešova a ja som mala vtedy drobné dieťa to druhé. No tak som bola doma a aj takto. No ale ja som, aj medzi tým, ja som vo zväze žien veľa robila. Ja som veľa robila aj. Ale iste...toto, že sa mi aj chcelo a môžem povedať, že veľa sme urobili s dedinčankami. Tie... začali byť ženy, ktoré vedia hovoriť, ktoré vedia, že nie sú ...aj keď po šarišsky, ale vedeli čo hovoria. A vedeli väčšmi a vedeli všeličo. Mali sme dobrý zväz žien, o tom potom.

A: No a keď ste sa presťahovali potom...

B: No ale potom môj manžel sa presťahoval, a ja už som čakala na to – preto, že išlo o byt. Áno? A – nie tento byt to bol, ale tam na Malinovského, tam je krásny byt. Tak to sme dostali, lebo muž stal sa veľkým oným. Ale potom ho zavreli.

A: Kedy zavreli Vášho manžela?

B: V päťdesiatomosem...?

A: Zavreli ho v päťdesiatych? Alebo neskôr?

B: V päťdesiatych.

A: Tak v päťdesiatom druhom, alebo treťom?

B: Tre... ne...nie, on prišiel v štyridsiatom šiestom a v päťdesiatom... v päťdesiatom...

A: V päťdesiatomprvom ho aj mohli.

B: V päťdesiatomprvom. Áno. Ja myslím, že v päťdesiatom prvom. No a jeho na jeden. On, oni by boli ho aj na viacej, ale nemali za čo.

A: Tak na ako dlho ho zavreli?

B: Tak ho zavreli. No ale na ako ...na kedy tak to nepovedali. To len ja som išla potom vybavovať a to isté som robila bratovi.

A: Koľko bol nakoniec Váš manžel zavretý?

B: Môj manžel ...jedenásť mesiacov? Tak zavreli ho...

A: takže až v štyridsiatomdruhom prišiel domov.

B: Áno. Tak nejako.

A: A Vy ste stále bývali v tom byte aj s deťmi? Alebo...

B: Nie. to už som bývala...to už som bývala tu v byte.

A: Na tomto, kde sme teraz?

B: Nie. tu bývam odkedy manžel zomrel. Tak ostal tam ten veľký byt na Malinovského. Veľmi pekný byt. Ja som...to je takto. Manžel zomrel....

A: V ktorom roku?

B: V se...Manžel zomrel v sedemdesiatomprvom roku. Ale fakt mňa nechali. Nie brata zavreli a ja s mojím učiteľským platom som platila všetko. No tak som musela si

požičať a vracáť. Požičať a vracáť. Veru...nič som ani nerobila, ale, ale to všetko to bolo treba brata....ale to sa hnevám. Lebo ja som mala. Ja som sa nešla do toho miešať, ale môj ...moja sestra, mala sa do toho miešať. A a mala sa. Ona sa nechcela do toho miešať, len pre to, lebo ona odklonila sa celkom. A je to teraz veľká židovka.

A: No a Vy ste vraveli, že ste to všetko platili z jedného učiteľského platu. Tak od ktorého roku ste robili učiteľku v Bratislave?

B: V Bratislave učiteľku nie. najprv som ja robila v Bratislave na ús...na Povereníctve...na Povereníctve priemyslu ...lebo ja keď som prišla do Bratislavy...

A: V štyridsiatomdeviatom.

B: Áno, tak ja chceli ma do...v nejakom štyridsiatom deviatom ja som nedošla sem, ja som došla sem v päťdesiatom.

A: No áno.

B: No to bolo takto. Tak oni najprv v ma chceli do zväzu žien. Za tajonm...za jednu z tajomníčok. Potom, keď som sa pýtala, že čo platia hovorili, že štyri...nie, že aby som išla za vedúcu tajomníčku mesta Bratislavy. Hovorím: „Dobre. A čo platíte?“ lebo ešte...Povedali mi, že štyrisropäťdesiat...teda, že štyritisícpäťsto neviem. „Tak pozrite sa baby, ja Vám niečo poviem, veľmi dobre viete, čo ja robím a čo viem robiť, tak za štyritisícpäťsto...“ lebo vtedy ešte bola tá stará mena, no, tak hovorím: „Ja budem robiť“ hovorím pre zväzu žien Bratislavy. A vy viete veľmi dobre, že keď... a všetko čo viem, len na odhadzovanie, nebudú mať, nebudú dobre robiť. A oné, že to nebude jestvovať. Tak Vy máte deväťtisíc korún a mne chcete dať štyritisíc korún? Ešte to bola , boli tie všetky oné. tak som začali ma...zase neviem mená, ale všetky som. Viete, tie, tie manželky tých oných. Ale poznali sme sa, lebo ja som sa...

A: Áno. Tak nakoniec ste robili na tom povereníctve?

B: Tak som ...tak som povedala, ja to nebudem robiť. Tak som na povereníctve potravinárskeho priemyslu bol...šéf bol. Nie najprv ma chceli dať k ...

A: Ale ...

B: No to nie takto, lebo nie, nie o to ide. Lebo tam ma nedali, lebo to , to je zaujímavé ten rozkol, to o ...lebo najprv, najprv som bola na povereníctve priemyslu som bola. Ten oné, chceli aby som tam robila, no tak som tam robila. A dobre som všelijaké veci oné, ... aj sa mi to celkom páčilo. Lenže potom došiel oné. zavreli manžela z ničoho nič. Neviem. Boli zavrení. Ministerstvo oného spra... z Prahy. Dvorského išli vyšetrovať. No dobre. Tak som mala. Tak som s tadiaľ musel odísť. A išla som do Zdroja. V zdroji som robila... tak, tak oné...listy pre inšpektorov, ktoré chodia na kontrolu.

A: Áno.

B: Oné. Potom prišli na to, že pre mňa je škoda. Riaditeľ mal teda, že viem že iné veci teda robiť, tak potom mi vybavil, že kontrolná oný...no...

A: Kontrolu účtov?

B: No, kontrolu účtov. Až také všelijaké oné mi dali. Potom. Potom čo ešte? Potom mi ešte chceli dať, potom som ja....ja a ako už manžel prišiel domov. Nie - ešte neprišiel, ale ...ale už som vedela že teda, nejakto že to...to bolo hrozné. Že príde domov. Tak som išla hore na ústredný výbor strany.

A: Áno.

B: Teraz nebudem vedieť toho, tiež ako sa volá že... ten z oného, z Bystrice, ale s bratom starý člen strany, ale tam v Bystrici som sa s ním zoznámila. Jak sa ...Tak on mi hovoril: „Tak vieš čo? Pekne pôjdeš tam na ...učiť na školu. Pôjdeš na ministerstvo školstva.“ Či ešte povereníctvo to bolo? Neviem, že pôjdem tam.

A: Jednoducho na školstvo.

B: Na školstvo. Tam je či, či Čičák , či ako sa to volal. Oné. povieš mu, že teda ja som ťa poslal, že nech...ti dá miesto. Tak našli miesto. Trvalo to chvíľku. Na červenú armádu na školu matematiku som tam učiť mala.

A: Tak to Červenej armády, tak to bola základná škola na matematiku?

B: nie. tak to bola dvanásť, dvanásť...to bola škola osemročná.

A: Osemročná škola.

B: Osem – deväťročná škola vtedy. Keď ja som začala ešte bola osemročná, potom po jednom roku to zrušili a bola zase deväťročná.

A: Deväťročná.

B: No, tak potom prišla som tam na školu. A zaujímavé, že som prišla na školu uprostred. A mala som prípravu na oné. na , na oné...olympiádu. a mne sa podarilo, že oni boli vynikajúci. Tí žiaci. Pár mesiacov, čo som bola tam. Tak samozrejme dostala som dobré meno. Bolo treba. So žiakmi som si ale vedela rady.

A: Dať rady.

B: No tak to skutočne, skutočne keď za niečo , tak môžem povedať, že hľadať mohli. Ja som nemala problémy so žiakmi. Pritom som mala všetku úctu. Pričom ja som nerobila, ja som išla s nimi. Aj najprv keď chceli ísť s onou s telocvikármi, so študentmi s onými, tak Dvorská, a keď už som tam bola s nimi tak nevedeli prišli rozprávať, že pani učiteľka Dvorská je celkom iná...Hovorím: „Pravdaže, je celkom iná.“ Je iné ísť s deťmi na na...

A: Na výlet.

B: Na nie, tak nemali oni...závody. ale vedieť s nimi rozprávať, nerobiť z nich oné. ale normálne rozprávať s nimi tak normálne ako ten starší človek s tými mladšími. A nechať ich rozprávať, nech povie, čo sa im nepáči a povedať, ale všetko...to všetko sa dá.

A: A na tejto škole ste robili potom až do dôchodku?

B: Potom som robila až do dôchodku.

A: A v ktorom roku ste išli do dôchodku?

B: Do dôchodku som išla v sedemdesiatomšiestom roku.

A: A Váš manžel po tom päťdesiatomdruhom roku? A potom on keď prišiel z väzenia, on potom čo robil?

B: Čo robil? Išiel robiť oného ... vyučiť sa...čo to robili najprv? Výroba...teraz neviem.

A: Proste robil nejakého robotníka potom?

B: Áno. Išiel robiť robotníka potom?

A: A on potom zomrel?

B: Nie, ešte nezomrel. On potom on ..ono prišli na to, že nemá...

A: Že ho očiernili a že to bolo všetko vykonštruované.

B: Áno, ale moc ho...ale zobrali ho do Hydrostavu potom robiť.

A: A odkedy robil v Hydrostave?

B: V Hydrostave ... no tak to by som musela skutočne si sadnúť nad to trošku.

A: A v Hydrostave on už bol potom až do dôchodku ale?

B: Nie. nebol on v dôchodku. On zomrel skôr než bol v dôchodku.

A: Než mal ísť do dôchodku.

B: On bol chorí. On ochorel a... on on ...on je iný tip. To že mi nepovedali, že pôjdem a že budem inšpektorom robiť záznamy. Oni nevedeli inšpektori ...dneska oni...ako Mečiar, ktorý je...ako jeden čo tam robil a potom stal sa z neho právnik, lebo vyštudoval. Takže takýto. No lenže ale ja som to robila. Mne to...

A: Ale nevadilo Vám to.

B: Absolútne. Ja som robila každú robotu. Mne nikdy niečo nevadilo. A to je to čo neviem prežívať a čo nemôžem. Ale povedzte mi prečo ja Vám všetko tak hovorím?

A: Z obšírna? Ale to nevadí. Ešte mi povedzte prosím Vás, že Vy keď ste mi vraveli, že vy keď ste vraveli že ste v rodine s manželom nedodržiavali žiadne židovské tradície, tak Vaši synovia sú obrezaní? Majú oni obriezku?

B: Náhodou ten jeden syn má.

A: Starší?

B: Starší.

A: A oni vedeli, aký sú ich rodičia, že oni sú židia?

B: Oni vedeli, áno. Nie len že vedeli, ale vedeli sa aj zastať židov.

A: No a majú také povedomie? Oni sami majú také povedomie, že ja som žid? Lebo vlastne po rodičoch sú oni židmi.

B: Oni vedia. To bolo, to je takto. Oni vedeli od od začiatku, že oné. a dokonca aj vnučky. Oni vedia, že oni nie sú židia. Ale vedia, že nie sú ani kresťania.

A: Áno.

B: O to ide. A ja mám vnučky také...jedna je, jedna má iné dvojčatá a ten kresťan náhodou, ale zase taký kresťan, ktorý sa to...a oni tam aj oné povedzme vedia a niektoré sviatky držia. Tí jeho rodičia. Ale napríklad tá naša ona, naša moja vnučka, čo má tie..., tak ona hovorí, tak toto moje dieťa, alebo tento vyzerá celkom, jako ako jak žid. tak poväčšine. U nás to nejestvuje nejako. Jednak preto, lebo ja ešte počujem a ako hovorím a keď som takto tak hovorím a hovorím a ja nebudem robiť žiadne cirkusy. Aj keď hovorím ja som oné... ja som vystúpila zo všetkých náboženstiev, ale napríklad normálne som...nohla som dať zapísať, že som bez viery.

A: Bez viery.

B: Nie. židov... neviem ako to Peter napísal, ale viem, že nenapísal – bez viery. Ale určite nenapísal, že som neviem že nežidovka. Alebo čo. Určite nie, lebo tam také ani nebolo. Ja som to pozerala. Lebo som akurát chorá bola. Viete.

A: Áno. A aké vzdelanie majú Vaši synovia? Čím sa živia? Aké vzdelanie majú?

B: Vzdelanie, tak Juro je oné... ja neviem...

A: Architekt,

B: Juro je architekt a Peter má vzdelanie vysokoškolské...stronícke...

A: Strojár je?

B: Nie strojár, elekriku....

A: Elektrotechniku vyštudoval.

B: Elektrotechniku vyštudoval, ale on už odvtedy, tak ďalšie mal, ale to sú iné ako. Všetky tie stroje a tak – neviem, či všetky, či ale väčšinu tých strojov, lebo oni sa teraz sa robia. Tie prístroje, ktoré dávajú v tých nemocniciach. Takže to je. Už je mi ho veľmi, že ho boh...lebo ja som chcela, aby skončil ešte jednu onú...jednu....

A: Školu?

B: No nie školu celú, ale taký doplnok k tomuto, elektrik...čo chcete on všetko urobí. Skutočne.

A: Vaši synovia oni sa obaja oženili?

B: Oženili. Nie.

A: Obaja.

B: Obaja. Áno sa oženili. Oba čo?

A: Či sa obaja oženili a či majú obaja deti.

B: Jedna má, jedna so židovskej rodiny je.

A: Ktorý má zo židovskej rodiny?

B: Ten starší.

A: Tak ten má zo židovskej rodiny.

B: Áno, ale radšej by nemal. To je druhá vec. Poznám nežidovské, ktoré by ako židovské lepšie robili. A Ďuro, ten má takú miešanú. Stará jeho... matka, matka jeho ženy...mala starú matku židovku...

A: Áno, takže tam je to také.

B: Áno, ale tá rodina je takto...mne ináč sú všetci kresťania, ale z Ďurom a tým, že on už je sem tam pomiešané, aj keď väčšina z nich sú kresťania. Teda ale tam nič nedržia, ale sviatky držia. No, ale Ďuroa ako, ja sa nechcem miešať do...

A: Do manželstva.

B: Do manželstva, do ich ...nechcem preto, lebo z jediného dôvodu, ja som sa mala miešať do toho, keď sa brali, lenže tie tri roky vyše, čo brat sedel, za nič...keby ste to...

A: A Váš brat kedy sedel? V ktorom období?

B: V ktorom? Páťdesiatjeden až päťdesiatštyri.

A: Áno.

B: Keby ste čo, ako sa s nimi správali, však to tak. Svojich zabíjali. To ma tu len to a tiež neni všetko tak, všetko čo tam s nimi robili. Šak sedel vtedy ešte aj Slánsky. Oni ani netrúfali si ho. Asi preto asi že on už asi vo Francúzsku. On už postavil ...on s oným, on posledné roky dva u tajomníka Francúzskej republiky u komunistu, on uňho býval!

A: Áno.

B: No takže, on nie. Oné... on ...

A: Ešte sa vráťme k tej Vašej rodine. K tým Vaším synom. Povedzte mi, že ktorý má koľko detí a tým to uzavrieme. Takže jeden syn má koľko detí a druhý koľko?

B: No tak...

A: Peter má koľko?

B: Peter má takto ...má dve dievčatá. Jedna, tak to už je okolo tridsť rokov je a tá druhá je dvadsťdeveť...neviem osem. To neviem, tá je slobodná.

A: A Ďuro?

B: A Ďuro má dve dievčatá.

A: Tiež, áno.

B: Áno a tá jedna. Tak to sú...ešte nie sú tridsať rokov.

A: A povedzte Vy ste sa potom už nikdy nevrátili k tomu židovstvu? Ani ste nevstúpili do židovskej náboženskej obce tu v Bratislave?

B: Že čo som sa?

A: Nevrátili k tomu židovstvu nikdy? Ani ste nevstúpili do obce tu v Bratislave?

B: No moment? Jak to, že ja som sa nevrátila k židovstvu?

A: Myslím, že k dodržiavaniu židovstva. Košér domácnosť a tak...

B: Nie, nie, nie. to som, nie. a nikdy som to nerobila a nikdy som napríklad deti k tomu neviedla.

A: Neviedla.

B: Ja som to neviem akého názoru ste Vy, ale ja som tohto názoru, že všetko toto – tie rozdiely, tie rozdiely ja pokiaľ tie rozdiely budú, tak ja to židovstvo vždycky na prvom mieste mať. Vždy. Vždy. Ale bola by som najradšej a tak sa mi páčilo, hoci ja Havla nemám nejako extra rada, ale keď on minule práve povedal, že on si predstavil, že on si predstavil, že tí, tie ...tie politické strany budú malé a bude ich veľa. Len preto, lebo aby len jedna nemuseli sa držať, len preto, že sú v politickej strane, ale preto, lebo práve viacej ich môže viacej rozmyšľať, viacej hej predložiť. Hovorím: „ Toto sa mi ešte nenapadlo.“ Taká nie, no skutočne, tak hovorím tento, tak ja tento vždy je prvé. Ja nemám eee dokonca ešte stále mi...keď počujem že ako je to a mám aj známych v Izraeli a aj rozprávam – rozmyšľam na čo ja som. Povedala Petrovi, že by som išla aj s nimi do Izraela, ja mám tam známych a strašne veľa priateľov. Ja mám totiž môj brat Kubík, on bol...oné...oné... teraz neviem, čím bol, ale on bol. On napríklad viete koľko židovských chlapcov dostali....

A: On bol šómerom?

B: Ale nie, nebol žiadny šómer. Nebol on šómer. On sa vrátil dodmov v tridsiatomôsmom oné, ale o to nejde, keď už po vojne a bol veliteľom štátnej bezpečnosti. Urobili ho. A v tejto ...viete koľko, škoda že už nežije oné....na ... veľký ...pochovaný na cintoríne....

A: On v rámci tej štátnej bezpečnosti zorganizoval nejaký...

B: Čože nie že zorganizoval, dal povinnosti im. Už po vojne. Dostať sa von. Do Izraelu.

A: Vysťahovať sa tam.

B: Vysťahovať sa ...no pokiaľ neboli...ale židovským chlapcom. A vôbec rodinám. Ale o tom je a to ma práve mrzí, viete? O tom sa mlčí. On. Prečo som Vám to dala prečítať celé?

A: Áno o Štefan Kubík.

B: On tam, on sa stal Štefanom Kubíkom, moja sestra si tiež oné.

A: A prečo si on zmenil nakoniec to meno?

B: On si ho nezmenil. Nie, keď ho zavreli v tridsiatomôsmom...nie...áno v tridsiatomôsmom roku. On to vedel, keď už ho vypustili ešte pred vojnou, tak on im bezpečnosti dal na dať mu jednu pracovnú knižku na meno Štefan Kubík.

A: Áno.

B: Potom išiel ako robotník do toho, do lesa tu...v tom onom, nie ti, ale na východe. Robil tam s drevorubačmi. Oné ako Štefan Kubík.

A: A odvtedy u to zostalo.

B: To on si to no nie že nechal. Akonáhle skončila vojna, tak on si povedal, nemám času na mena. Lebo ono totiž, to sa robili strašné veci. Tu sa začali zabíjať ľudia, len nekomunisti preto, len preto aby nemohli povedať, že čo robili tí kom, tí ... aby nemohli. Oni išli zabíjať komunisti...

A: Komunisti nekomunistov.

B: Áno.

A: Áno, aby oni vlastne nemohli potom povedať, že čo oni vlastne robili.

B: Takto nejako, teraz momentálne neviem. Už som. Ale a to je to hrozné, že napríklad Kubík, Sakáč, Poletka, Kraus... Ten Poletka bol kresťan ... Sakáč taktiež. A oni boli v bezpečnosti. Oni išli lebo tí Rusi, keď odchádzali a brali, títo ľudia, ktorí oné, ktorí po, po onom SNP už, už, už ani toto. Tak po SNP, keď sa rozpustila, táto... keď rozpustil, pred, pred priechodom....

A: Duklianskym.

B: Prechodom Dukly – hej? Keď namiesto toho, aby bol išiel do boja, tak tam odišiel a rozpustil vojakov, tak tam vyšiel von a pustili fúru takých, ktorí vraždili vo vojne týchto...Slováci Slovákov a oní. A to toto napríklad robili napríklad profesor, že aj vlastní súrodenci boli v stave jeden druhého toho ...

A: Zabiť.

B: Toto bez viny toho zabiť, alebo udať. Oni najprv udávali. To je ten oný. Tak takto išiel. Ja som neskoro prišla už domov, ale som sa pýtala, že kde je ten, kde je ten.

A: A už ich nebolo.

B: A vtedy brat mi povedal a zatlačoval, a vôbec z bezpečnosti vtedy mi povedali, že tak ich udávali Rusom, títo ešte neboli ešte ale slobodní aby už mohli robiť poriadky. To sa išlo trochu ďalej aby mohli, ale zatiaľ tamti udávali tých nevinných a tých odviezli Rusi. Niektorých mohli, mali šťastie, že po ceste mohli ich späť doniesť, ale to to tí štyria bezpečáci, ale väčšiu časť nemohli. A potom sa aj preto zabíjali takto. Ja keď som prišla hovorím: „Do čerta čo nového?“ Lebo ja som videla, ja som tu bola celý čas ináč, tak ja som vedela, že kto bol a nebol. Je to...že... ja nehovorím, že všetci boli, lebo viem, že neboli všetci. Nemali ani chuť vraždiť niekoho, pretože vtedy to bolo. Tak šak ja mám, ja nie som si tak istá, že ten pán...oné zástupca bezpečnosti, ktorý bol za – ktorí je šte dnes, ako ta tohoto ako sa to Plaka, nie som istá, že to nie je práve ten, ktorý mi, ktorého som skoro vyrazila zo školy ešte , preto lebo oné... tohoto... žiak jeden druhého. Dvaja žiaci, jeden mal otca komunistu v strane a jeden mal otca v cukro...vo výrobe cukru. Nevie. Ako úradník veľký. Nevie. Čo. Slovom dvaja. Dvoch iných chlapcov – jedného židovského a druhý kresťan tak oni...

A: Oni ch napadli.

B: Oni dvaja oni napísali im škra...napísali mu Smradľavý žid – tomu židovskému a tomu kresťanovi zas napísali Biely žid, či Biely kresťan, či tak nejako. To už sa nepamätám.

A: A ešte mám jednu otázku na Vás. A Váš manžel si tiež zmenil meno na Dvorský.

B: On si zmenil meno za Slovenského štátu na Dvorský preto, lebo žil tak ako dvorský. Lebo všetko mal aj legitimácie aj všetko mal. Ono totiž keď mali utiecť, tak môj manžel sa dostal sa dostal na okresný úrad, to ešte vtedy oný, no meno len sa tak chystalo všeličo, tak to sa stalo neviem čo to ho chytili, niečo nemal, alebo dokonca, len ten úradník ho – to bol kamarát zo školy a on mu dal...

A: Doklady?

B: Oné. On mal veci. Oné legitimáciu všetko. Takže sa volal Dvorský

A: Štefan.

B: Nie. Dvorský, nie Štefan ... alebo áno. Móric Moškovič... a potom Miroslav. ...

A: Takže manžel sa volal Miroslav Dvorský.

